

NC-7.2. Retoriek, (literatologie, ‘welsprekendheidsleer’), 1988-1989, 2de jaar

NC-7.2.0. Inhoud

NC-7.2.1. p. 1 tot p. 75

NC-7.2.2. p. 76 tot p. 152

Dit is NC-7.2.1. p. 1. tot p. 75

Inleiding (01/05)

Deze ‘retoriek’ is geen louter algemene retoriek, maar tevens een ‘eindwerktheorie’, -- ten gerieve van Hivo-studentinnen en - studenten. Weliswaar zullen de voornaamste kentrekken van ‘het goed kunnen schrijven en/of zeggen’ (want dat is, in haar latere, bredere zin, ‘retoriek’ als toegepaste leer omtrent de taalvaardigheid) ter sprake komen, in zeer verkorte vorm. Maar het zwaartepunt ligt in “kunnen op verantwoordbare wijze een eindwerk opstellen”.

Een culturele vergissing.

Een eeuw geleden, omtrent, begon een gedeelte van de toenmalige - o.m. Franse - intelligentsia aan de weloverwogen ‘afbouw’ (om met Derrida te spreken: “la déconstruction”) van de omtrent vier- tot vijfentwintig eeuwen oude (en met resultaat aangewende) retoriek. Om ... (verschiet niet) ze, heden, sedert een paar decennia, in te voeren, ofschoon in een herstichte zin.

Daarmee willen wij benadrukken dat “de retoriekfrage”, die een aantal intellectuelen te pakken krijgt, meer is dan een voorbijgaande mode. Althans voor ons standpunt. Voor ons is zij de herstichting - ‘actualisering’ kan men het ook heten - van een oerdegelijke discipline (leervak), die talloze gevormden taalvaardig heeft gemaakt,-- ook al beoordelen wij, van uit ons eigen - ook weer tijdgebonden - standpunt, en de retoriek en haar toepassingen anders (soms zeer ‘kritisch’ d.i. op de fouten wijzend). Wie onzer heeft, in het Middelbaar Onderwijs, niet leren zeggen ‘holle retoriek’?

Onze leraressen/ leraars hebben, meestal, vergeten daaraan toe te voegen dat, behalve een zeer reële ‘holle’ (‘voze’) retoriek of spreek- en schrijfkunst, er een niet holle, zeer bruikbare retoriek bestond en - heden nog - bestaat. Men heeft de term “(holle) retoriek” ideologisch (d.i. vanuit soms zeer geleerde vooropstellingen zonder veel waarde, tenzij de subjectieve mening die zich erin uitsprekt) geladen met vooroordelen. Daartegen zal de tekst die volgt, (wees gerust) storm lopen. Om o.m. volgende redenen.

Een toenemende klacht.

“Op het college beheersen één op drie jonge Fransen niet meer hun/haar eigen taal. Een verslag van de Inspection générale leert ons dat, bij de opnemings in de Zesde, vier leerlingen op tien als ‘illettrés’ (ongeleterden) kunnen gebrandmerkt worden.

Een eenvoudige en korte uiteenzetting omtrent feiten, die met haar/hun dagelijks leven in direct verband staan, kunnen zij niet eens - met begrip - lezen of neerpennen. Meteen beschikken zij niet over de noodzakelijke verworvenheden om zich, op minimaal peil, in onze maatschappij in te werken. (*Anne Vallée, Expression écrite: zéro!*, in: *Sélection du Readers Digest* (Zürich), 39 (1986), avril, 5/14).

Opm.-- Dr. Guido Geerts, *Enkele beschouwingen over taalvaardigheid en cultuur*, in: *Onze Alma Mater* 38 (1984): 2, 87/99, zegt o.m. "(...) Hier en elders, vroeger en nu, klaagt 'men' erover dat 'ze' niet kunnen schrijven(...). Ik zou hele bladzijden kunnen vullen met teksten, waarin ik de zo-even genoemde klachten heb aangetroffen(...). 'Ze' kunnen niet schrijven, dus. Evenmin kunnen 'ze' spreken (.....). De 'nieuwe ongeletterdheid' is door *Christopher Lasch, The Culture of Narcissism* (1978) geanalyseerd als een aspect van het anti-intellectualisme. (...)". (A.c.,87v.).

Opm.-- Cl. Callens, *La réforme du Français* (een gepolykopieseerde tekst), zegt: "*Oswald Ducrot/ Tzvetan Todorov* (beiden attachés de recherche au C.N.R.S., bekend om medewerking aan *Qu'est-ce que le structuralisme?*, Paris, 1968), auteurs van *le Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, verklaarden, in de uitzending '*Science et technique (France-Culture)*:"

"Heden heerst een wanordelijke indruk in de taalwetenschappen,-- al was het maar onder terminologisch oogpunt. De vaktermen zijn verre van vastgelegd; zij variëren voortdurend. Bijna ieder leersysteem ('doctrine') - iedere maand, ieder jaar dagen taalkundige leersystemen op - scheidt zich een eigen vaktermetaal ('terminologie') zo dat dezelfde woorden, vaak, zeer verschillende betekenissen dekken;-- ja, soms hebben zij, van leerstelsel tot leerstelsel, een contradictorisch betekenis". (*Bulletin SBPF* 72/73, 1972, 90, n. 34).

Besluit: Lasch ziet 'Anti-intellectualisme' aan het werk; de Franse Structuralisten 'Babelse taalverwarring' onder de linguïsten zelf. Deze laatste vaststelling zet er ons toe aan ons zoveel mogelijk te houden aan de gevestigde, traditionele vaktermen om juist niet begripsverwarringen te stichten.

Behalve vernoemde factoren kan men vermelden: het Sturm-und-Drangaspect van de Romantiek (met zijn 'genie'-cultus en zijn individualisme), het oudste Positivisme (met zijn afkeer voor talige aspecten),-- de 'Californische Revolutie' (met het Hippiefenomeen en New Left (Nieuw Links), zinnebeelden van 'Tegencultuur' en 'Gauchisme' tot-in-het-anti-intellectuele-toe, die de zgn. 'generatiekloof' (in plaats van ze, door rustig dialogeren, te overbruggen) nog verdiepen.

Actualiteit der retoriek.

De bibliografische steekproeven, die de verdere tekst zal ten beste geven, zullen de actualiteit meer dan bevestigen.

Maar op meer Commonsensevlak zij b.v. verwezen naar :

(i) *Jutta Möller-Bäzner, Rhetorik (Riskieren sie die grosse Lippe)*, in: *Cosmopolitan (Für die Frau)*, 1985: 10 (Okt.), 128/133 (waar een lans gebroken wordt voor - vooral - het leren in het publiek optreden);

(ii) *A.G., La persuasion, -- cela s' apprend* in: *Journal de Genève*, 23.02.1989 (Gérald Menthe, marketingprof aan de Université de Genève, richt een versnelde cursus 'retoriek' in voor niet-universitair);

(iii) *Modèles de discours pour les dirigeants et cadres d' entreprise*, Paris (weka), 1987 (is een stel uitgewerkte modellen 'gemeenplaatsen' ('lieux communs'), in de allertraditioneelste, ofschoon aan moderne sfeer aangepaste stijl). --

Besluit: vrouwen, niet-universitair, bedrijfsleiders,-- zij allen krijgen, hier en daar, 'retoriek' voorgeschoteld,-- het vak dat 'Modernisten', honderd jaar geleden, begonnen af te schaffen,-- het vak dat nu weer 'in' is.

Bibliografische steekproef.

(1) *H. Morier, Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, Paris, 1961-1, 1981-3.

(2) *E.R. Curtius, La littérature européenne et le Moyen Age latin*, Paris, 1956 (Duits origineel: 1948);

-- *Ch.G. Baldwin, Ancient Rhetoric and Poetic (Interpreted from Representative Works)*, Gloucester (Mass.), 1928-1 (beide werken zijn 'standaardwerken').

(3) De eerste - natuurlijk weer een Griek -, die een retoriek schreef, blijkt de vroege Protosfist *Anaximenes van Lampsakos* (-380/-320) te zijn, met zijn *Peri rhètorikès*,-- een werkje dat verscheen iets voor Aristoteles' Retoriek (de klassieker, die dateert van + -362/-361).

Wie meer wil weten over de Antiek-Griekse retoriek, kan b.v. (uit een onoverzichtelijke massa boeken en artikels) lezen: *H.I. Marrou, Histoire de l' éducation dans l' antiquité*, Paris, 1948,-- 81/98 (*Les Sophistes*), 268/282 (*L' enseignement supérieur: la rhétorique*).

Verder: *C. Rehdantz, Demosthenes: Acht philippische Reden*, Hft 1, Leipzig, 1865-2, 13/16 (*Kurze Geschichte der Redekunst*), 109/133 (*Rhetorischer u. stilistischer Index*);-- nog steeds geldig);

-- *J.W. Hey Atkins, Greek Rhetoric*, in: *The Oxford Classical Dictionary*, 1950-2, 766/767;

-- E. von Tunk, *kurze Geschichte der altgriechischen Literatur*, Einsiedeln u. Kiln, 1942, 40/51 (*Die Redekunst*);

-- R. Stock, *Welsprekendheid*, in: *Helikoon (Bloemlezing uit Griekse en Latijnse schrijvers)*, Antwerpen, s.d., 243/306.

(4) Situering, liefst Modern, van de retoriek in een breder denkkader:

-- G. Fauconnier, *Algemene communicatietheorie (Een overzicht van de wetenschappelijke theorieën over communicatie)*, Utrecht/ Antwerpen, 1981, 19/27 (*Van retoriek naar algemene communicatietheorie*);

-- in semiotische (= tekenleerstellige) zin: R. Barthes, *L'aventure sémiologique*, Paris, 1985, 85/165 (*L'ancienne rhétorique*);

-- Umberto Eco, *La structure absente (Introduction à la sémiotique)*, Paris, 1972, 19 (*Rhétorique*, 154/166 (*Le message persuasif: la rhétorique*)). Opgemerkt zij dat wij over twee modellen van tekenleer beschikken, de semiotiek van Peirce (Morris) en de semiologie van de Saussure.

(5) Verdere werken: H. Plett, Hrsg. *Rhetorik (Kritische Positionen zum Stand der Forschung)*, München, 1977 (thema: *de overgeleverde retoriek als onderzoeksmethode n.a.v. het Symposium te Essen*);-- literatuurtheoretisch, pragmatisch (resultaatgericht), handelingstheoretisch (= praxeologisch),-- cultuurhistorisch);--

-- Chaim Perelman, *Retorica en argumentatie*, Baarn, 1979 (een baanbrekend en zeer degelijk werk);

-- M. Weller/ G. Stuiveling, *Moderne welsprekendheid (Handboek voor mondelinge taalbeheersing)*, Amsterdam/ Brussel, 1968-3;

-- G. Vardaman, *Effective Communication of Ideas*, New York, 1970;

-- L. Bellenger, *La persuasion*, Paris, 1985;

-- O. Reboul, *La rhétorique*, Paris, 1984;

-- J. Kopperschmidt, *Allgemeine Rhetorik (Einführung in die Theorie der persuasiven Kommunikation)*, Stuttgart, 1973;

-- G. Klaus, *Die Macht des Wortes (Ein erkenntnistheoretisch-pragmatisches Traktat)*, Berlin, 1969-4;

-- K. Lehrer/ C. Wagner, *Rational Consensus in Science and Society (A Philosophical and Mathematical Study)*, Dordrecht, 1981;

-- S. IJsseling, *Retoriek en filosofie (Wat gebeurt er wanneer er gesproken wordt?)*, Bilthoven, 1975;

-- H. Lausberg, *Elemente der literarischen, Rhetorik*, München, 1967-3;

-- H. Elentsen, *Moderne Rhetorik (Rede und Gespräch in der Wirtschaft und im öffentlichen Leben)*, Heidelberg, 1963-2;

Last but not least, een occultistische benadering:

-- P.-C. Jagot, *L'éducation de la parole (Comment convaincre, séduire et captiver par une élocution claire et assurée)*, St. Jean de Braye, 1975.

Eerste omschrijvingen.

Uit wat voorgaat, is voorzeker een vaag begrip ‘retoriek’ in uw geest opgekomen. Doch dit is, voorlopig, te weinig. Daarom een paar omschrijvingen, d.i. benaderende definities (wezens bepalingen).

(1).-- *P. Larousse, Grand dictionnaire universel du XIXe siecle*, 15 vol., 1866/1876;-- t. 13, 1143, zegt:

“De r(h)etoriek is de leer omtrent de welsprekendheid, waarbij ‘welsprekendheid’ verstaan wordt als “l’art de persuader”, de kunst van het overreden (overtuigend inwerken)”. Géruzez, de steller van het artikel, voegt daaraan de klassieke methode der retoren (retoriekleraars) toe:

(a) als prescriptieve (normatieve) wetenschap geeft de klassieke retoriek stelregels, d.i. voorschriften, die als de vooropstellingen, hypothesen, van het goede schrijven en spreken gelden;

(b) als reductieve, op historische inductie gesteunde wetenschap toetst de klassieke retoriek deze vooropstellingen aan de grote meesterwerken van het goede schrijven en spreken. Zodat mettertijd een degelijk cultuurhistorisch materiaal word opgestapeld (in de goede handboeken althans).

(2).-- *R.R. Bolger, Rhetoric*, in: *Encyclopaedia Britannica*, Chicago, 1967, 19: 257/260, zegt het wat anders, maar daarom nog niet strijdig met Géruzez. “Retoriek is de naam, die, traditiegetrouw, gegeven wordt aan

(a) het taalgebruik

(b) als vaardigheid (‘kunst’), gesteund op een systeem van geordende kennis”.

Wat wij zo-even al vernamen.

Maar Bolger leert ons iets. Na het Oudere Positivism (A. Comte (1798/1857), *Cours de philosophie positive* (1830/1842)) komt het Neo- of Logisch (ook: Taal-) Positivism op, dat “in de dertigerjaren van onze eeuw de aandacht trok op het belang van de analyse van het taalgebruik” (a.c., 259).

Bolger verwijst dan ook naar *I.A. Richards, Philosophy of Rhetoric* (1941), die in de U.S.A. een retoriekondericht voorstaat op scholen en universiteiten. Goede vakwetenschap let steevast op het (voor)wetenschappelijke taalgebruik.

I. Is vakwetenschap van 'welsprekendheid' afzonderbaar? (06/10)

Het zal verwondering wekken dat, uitgerekend, (Neo-)Positivisten de aandacht op het - gebeurlijk 'retorisch' - taalgebruik richten. Staat niet strenge, op louter feiten gesteunde (vak)wetenschap en 'Positivistische filosofie' in het middenpunt van ieder Positivist?

Daarom, in een eerste kapiteltje, een uitweiding, die tegelijk een directe inleiding is, over het retorisch aspect van iedere (vak)wetenschap.

Nieuwe omschrijving.

a. *G.G. Granger* (1920/...), een overtuigd Rationalist, tracht in zijn *Pensée formelle et sciences de l' homme*, Paris, 1967, 21/24 (*Rhétorique et contenus*), twee beweringen waar te maken.

(a) Het 'retorisch' taalgebruik onderscheidt zich radicaal van 'wetenschappelijk' taalgebruik, doordat het zich in een verbaal universum opsluit: (o.c., 21). M.a.w.: wij hebben retoriek; begrepen als woordkramerij (RH 01), waarover wij vernamen in ons onderwijs. M.a.w.: een ideologisch, vooringenomen termgebruik.

(b) Retoriek - zegt wat verder (o.c.,22) Granger - gebruikt taal als beïnvloedingsmiddel tussen meer dan één subjecten, - al was het maar om de louter esthetische (= schoonheids)genieting, die het sprekende en luisterende of lezende subject eraan beleeft.

Vakwetenschap, daartegenover, gebruikt de taal:

(i) niet enkel als verstandhoudingsmiddel tussen de aan vakwetenschap doende subjecten (de vakwetenschappers),

(ii) maar ook als duidingsmiddel tussen diezelfde subjecten en de waargenomen wereld zo dat de objecten uit die waarnemingswereld 'maniables' (hanteerbaar) worden (o.c.,23).

Als wij de aangehaalde Granger goed begrijpen, dan is vakwetenschappelijk taalgebruik een van de vele retorische taalgebruiken. 'Retorisch taalgebruik' immers,

(i) hanteert de taal als verstandhoudingsmiddel, tussen schrijver/ schrijfster of redenaar/ spreekster en publiek en

(ii) hanteert taal als duidingsmiddel om de objecten, waarover de schrijvende, resp. de sprekende het heeft, samen met het publiek, 'hanteerbaar' te maken. Want het publiek, althans dat publiek dat, vooral, iets wil leren, staat voor 'onhanteerbare' dingen, - denk aan een leerkracht, die voor het eerst het begrip 'vierkant' uit te leggen heeft - en het verwacht van de (sprekende/ schrijvende) dat diezelfde dingen 'maniables' (om met Granger te spreken) worden.

Toelichting:

a. Neem b.v. dat gij, als leerkracht, daadwerkelijk de idee ‘vierkant’ moet duidelijk maken aan kinderen, die dit voor de eerste maal leren.

Voor zo’n schepseltjes is de idee ‘vierkant’ een radicaal onbekende (en, dus, in Granger’s taalgebruik, ‘onhanteerbaar’). Zo’n kind heeft niet eens het louter menselijke begrip ‘vierkant’ en moet ook nog de term (het woord, waarin het begrip wordt vastgelegd) leren.

Idee (in de Platonische zin van “dat wat al onze begrippen en termen, alsook de dingen waarop die begrippen en termen slaan, beheerst en, meteen, belicht”), begrip (dat wat in onze geest van de idee doordringt), term (het woord of de woordengroep, waarin onze begrippen in het taalverband vastgelegd worden), -- het ding zelf, dit alles is onbekend en ‘onhanteerbaar’ (het kind in kwestie kan er niet “mee werken”).

b. Gij komt in de klas, -- met een b.v. metalen ‘vierkantje’ (aanschouwelijk onderricht), met uw voorbereide geest. Wat doet gij eerst? B.v. een vierkantje op uw bord tekenen (in Platonische termen: het fenomeen, waarin de idee juist één afbeelding (‘exemplaar’) vertoont).

Verder: het woord (de term ‘vierkant’ én uitspreken én misschien op het bord schrijven. Last but not least laat gij het metalen vierkantje rondgeven, van kind tot kind, - om het te bekijken en te betasten.-- Wat hebt gij, retorisch gedaan?

(i) Inzake verstandhoudingsmiddelen hebt gij én een tekening op het bord (“materieel fenomeen”) én, wellicht, het woord ‘vierkant’ op datzelfde bord én het in omloop gebrachte vierkantje in metaal,-- dit alles samengevat in de term ‘vierkant’, die gij quasi - voortdurend herhaalt, om hem te midden van de zinnen, die gij uitspreekt, zachtjes te laten doordringen tot in de ontwakende geestjes, die uw kinderen zijn. Zo sticht gij het basisfenomeen van iedere retorische act.

(ii) Inzake duidingsmiddelen hebt gij juist dezelfde gegevens : want ‘duiden’, (‘interpreteren’) is **a.** een gegeven (‘iets’ in de ontologische zin) **b.** afzonderen uit het geheel (‘totaliteit’) van al wat is (‘zijn’), om het van een naam te voorzien en zo hanteerbaar te maken.

Van dat ogenblik of kunt gij er beginnen aan denken om b.v. de meetkundige oppervlakte in te scherpen. “Zijde x zijde” luidt de formule. Zo wordt, letterlijk, het vierkant ook meetkundig b.v. ‘hanteerbaar’.

De retorische act bevat “de taal als beïnvloedingsmiddel”

(1) Als de ene vakwetenschapper tot de andere spreekt over zijn ontdekkingen, over zijn wetenschappelijke gegevens of inzichten, bedient hij zich van én verstandhoudingsmiddelen én duidingsmiddelen om ... die collega te beïnvloeden d.m.v. b.v. wetenschappelijke taal (neem een stel wiskundige formules, die het geanalyseerde fenomeen exact beschrijven; neem b.v. een protocoluitspraak, d.i. een beschrijving van een experiment). Willens nillens beïnvloedt hij de andere vakgeleerde.

Dat “doen ingang vinden” van zijn inzichten en ervaringen in de geest van de collega is typisch retorisch.

(2) Als gij, als leerkracht, tot uw kinderen spreekt over b.v. het vierkant, dan bedient gij u én van verstandhoudingsmiddelen (na de les, indien zij lukt, ‘verstaan’ de kinderen u en kunt gij, in verstandhouding, met hen het vierkant ‘hanteren’) én van duidingsmiddelen (zij hebben, met u, het vierkant (en alle mogelijke vierkanten), d.i. de idee, afgezonderd uit de totale werkelijkheid en van namen voorzien).

Maar meteen hebt gij ze beïnvloed. Gij hebt nl. de idee ‘vierkant’ (met al wat zij beheerst, - het begrip ‘vierkant’, de term (woord) ‘vierkant’, de in de natuur of in de cultuur aantrefbare exemplaren (‘fenomenen’) ervan) “doen ingang vinden” in de denkende en redenerende geest van de kinderen. Wat de definitie van ‘retoriek’ is. Waarbij ‘retoriek’ alles is behalve ‘holle ‘retoriek’ of woordkramerij.

Een gezagsargument.

Onze stelling luidt dus : les geven, als leerkracht,-- een vakwetenschappelijke bespreking (gebeurlijk discussie), - zij zijn twee types (soorten, ‘species’) of applicatieve modellen van een universele idee “retoriek”.

Deze begrepen, voorlopig, als d.m.v. én verstandhoudings- én duidingsmiddelen een boodschap (om met de huidige communicatietheorie te spreken), d.i. een informatie, doen ingang vinden. Ja, misschien is er geen betere definitie van de retorische act.

Als gezagsargument halen wij Thomas Kuhn (1922/1996) aan, die - met Karl Popper, Imre Lakatos en Paul Feyerabend - doorgaat als één der grote epistemologen (wetenschapsfilosofen) van onze tijd (cfr A. Chalmers, *Wat heet wetenschap? (Over aard en status van de wetenschap en haar methoden)*, Meppel/Amsterdam, 1981, 114/127 (De paradigma’s - van Kuhn)).

In zijn *De structuur van wetenschappelijke revoluties* (// *The Structure of Scientific Revolutions* (1962), Meppel, 1976-2, 135, zegt Kuhn wat volgt: “Als wij de omvangrijke experimentele literatuur (...) overzien, dan ontstaat het vermoeden dat er zoiets als een paradigma ook aan de waarneming ten grondslag ligt. Wat een mens ziet, hangt af:

(i) zowel van het object waarnaar hij kijkt

(ii) als van wat geleerd heeft te zien,-- door zijn vroegere visueel - conceptuele ervaringen. Bij afwezigheid van zo’n training (*opm.*: inoefening) bestaat er alleen - met de woorden van William James (1842/1910) - “een bloeiende, zoemende verwarring”.

De grote godsdienstpsycholoog James verwoordt hier schitterend wat Granger ‘onhanteerbaarheid’ heet. -Wat ‘visueel-conceptuele ervaringen’ bevat, mag als volgt worden geïllustreerd.

Een leerkracht leert b.v. wat een ‘camera obscura’ (het gesloten kastje, binnen een fototoestel; metonymisch: het fototoestel zelf) is. Zonder het visueel aspect (een camera zien), zonder het conceptueel (= begrijpelijk) aspect, dat erbij hoort (doordat de leerkracht het object met de term ‘camera (obscura)’ aanduidt), ‘ziet’ de leerling(e) eigenlijk een onverwerkt, ‘onhanteerbaar’, ding (een kastje b.v.).

Merk op dat, door de term ‘camera (obscura)’ op het voorwerp te ‘kleven’, de leerkracht datzelfde voorwerp situeert in de taal (talig aspect) en, meteen, verstandhouding en duiding invoert. De leerling(e) wordt ingewijd in de groep mensen, die én de term ‘camera (obscura)’ kennen én het taalsysteem (om met de Saussure te spreken en de Structuralisten) vooropstellen, waarbinnen zich de term situeert. Pas wanneer men dat tweeledig aspect vooropstelt, kan de leerling(e) ‘zien’, (waarnemen). Zoniet ‘ziet’ hij/zij slechts een amorf (betekenisloos) ‘iets’.

Hij/ zij ziet niet wat de leerkracht ziet,-- wat iedereen ziet, zolang hij/zij niet heeft leren zien,-- zolang de leerkracht hem/haar niet beïnvloed heeft, door duidings- en verstandhoudingsmiddelen, in die richting. Dit is: zolang de ‘retoriek’ van de leerkracht niet in die zin gewerkt heeft.

Kuhn’s applicatief model.

O.c., 36, geeft Kuhn een toepassing.

“Te eniger tijd - tussen 1740 en 1780 - waren de elektriciteitstheoretici, voor het eerst (RH 07:voor de eerste maal), ertoe in staat de grondslagen van hun vakgebied, zonder meer, te aanvaarden.

(i) - Vanaf dat ogenblik stortten zij zich op meer concrete (*opm.*: omschreven) en verborgen problemen en meldden zij - steeds meer - hun resultaten in artikelen gericht tot andere elektriciteitstheoretici, -- i.p.v. in boeken gericht tot de ontwikkelde wereld in het algemeen.

(ii) - Als groep bereikten zij wat (1) de sterrenkundigen, in de Oudheid, (2) de bewegingsonderzoekers, in de Middeleeuwen, (3) de fysisch-optici, einde XVII-de eeuw, (4) de historisch-geologen, begin XIX-de eeuw, bereikten.

Met name: zij hadden een (paradigma (*opm.*: van het antieke Grieks ‘paradeigma’ (model, denkmodel, toonbeeld)) geproduceerd, dat bewees ertoe in staat te zijn het onderzoek van de hele groep te leiden.

Behalve met de hulp van ‘wijsheid achteraf’ is het moeilijk een ander ‘criterium’ (*opm.*: van het Antieke Grieks ‘kritèrion’, kenmiddel,-- dat waardoor iets onderscheidbaar (en dus duidelijk) is van alle andere dingen) te vinden, dat zo duidelijk een vakgebied tot (vak)wetenschap uitroept”.

Tot daar Kuhn, die de Antieke term ‘paradigma’ (ook wel door schoolvoorbeeld, vertaald) weerom gangbaar maakte.

Anders gezegd:

(1) de vakwetenschapper treft, meestal door enig toeval begunstigd, een nieuwe ‘kijk’ (in Kuhn’s taalspel: paradigma) op minstens één object van waarneming;

(2) hij deelt die kijk mee aan andere subjecten (om met Granger te spreken), d.i.

(2)a de ontwikkelde lezer (vulgariserende retoriek) of

(2)b de ‘specialist’ (vakgenoot) (hoge informatie, resp. retoriek). Zo beïnvloedt hij de ‘kijk’ (paradigma,-- duidingsmiddel, en, meteen, verstandhoudingsmiddel) op de waarneembare wereld (de ‘objecten’), totdat zijn ‘kijk’ ingang vindt.

Besluit.

‘Theorie’ is, in de huidige zin, een stel begrippen en oordelen, - liefst axiomatisch (uit strenge vooropstellingen (axiomata) afleidbaar (‘deduceerbaar’)) zo dat een geordende reeks stellingen omtrent een vakgebied (de objecten) verwoord wordt.

‘Metatheorie’ is, net als ‘metataal’ (taal omtrent, over de taal), een theorie, die als object de theorie, in de zo-even gedefinieerde zin, heeft. Een echte metatheorie over de wetenschap - zoals over het spreken van de leerkracht - omvat zeker een retorisch moment, want, in alle wetenschappelijk gedrag, treffen wij een minimaal (en juist te definiëren) ‘retorisch element’ aan.

Wat wij hebben trachten aan te tonen.

II (11/16) De geledingen van de retorische act.

Wij zeggen wel 'act', d.i. taaldaad. Immers retoriek is steevast een actietheorie of praxeologie (v/h Griekse 'praxis', handeling, actie) geweest. Men heeft een boodschap ("De spreker/ spreekster heeft iets te zeggen"). Deze boodschap of 'bericht' (informatie) wil men doen ingang vinden d.m.v. duidings- en verstandhoudingsmiddelen. Zo zagen wij zo-even. Dit behelst: men werkt - actief - in op de medemens.

Welke zijn, nu, de grote onderdelen, 'stoicheia', elementa, geledingen (bestanddelen), van deze actie? Vijf. - Aristoteles voorzag er vier. Maar - vooral sedert de Protosofist Hippias van Elis (-470/-400; cfr J.P. Vernant, *Mythe et pensée chez les Grecs (Etudes de psychologie historique)*, I, Paris, 1970, 106s. (*Mnemotechnie d' Hippias*)) - heeft men er de memorisering bijgevoegd.

A -- De tekstuologische retoriek. (11/12.1)

Wezenlijk bestanddeel van een retorische act - denk aan een reclameaffiche - is een minimale en essentiële tekst. Daarvandaan de term 'textuologie'. Denk u een geurige soepterrine op een publiciteit voor kip in. men ziet een vos, begerig, rond de kom draaien, maar de woorden "Hier zit kip in" lichten toe waarover het gaat. Dat is het tekstelement. Hoe klein ook. Het effect is dat de kijker reeds de geur in zijn neus en de smaak in zijn mond voelt opkomen van lekkere kip.

Dat is de totale retoriek van de reclame, die én tekst én taaldaad omvat. Een daad, dus, die zich van het verstandhoudingselement tekst ("Hier zit kip in") bedient. Een daad van beïnvloeding, welteverstaan.

Bibl. st.:

- P. Larousse, *Grand dict.*, 1143;
- A. Langlois, *Le style: la chose et la manière (Du XVIIe au XXe siècle)*, Bruxelles, 1925, 56/58;
- R. Barthes, *L' aventure sém.*, 4, 121, 123.

Volgens deze stellers verdeelde men de tekstuele retoriek in drie delen, die Géruzez, in de Larousse, als volgt kenmerkt. "Alle geestesarbeid komt tot stand o.g.v. vinding (heuresis, inventio),-- schikking (diataxis of taxis, dispositici en -- vormgeving (stilering,-- lexis, elocutio)".

Aldus Geruzez. -- De Latijnen omschrijven:

- (i) "invenire quid dicas" (vinden wat gij gaat zeggen; de boodschap opbouwen);
- (ii) "inventa disponere"(wat men gevonden heeft, ordenen volgens plan; het volgordeschema van de boodschap);

Deze twee geledingen vormen het zakelijk gedeelte.

"Ornare verbis" (in (gestileerde) woorden omzetten;-- m.a.w. de 'design' of vormgeving van de boodschap). Wat het woordelijk gedeelte is.-- Let wel: deze drie bewerkingen zijn onderscheiden, maar niet gescheiden.

A.1.-- Heuristische retoriek.

De vinding, de traditionele titel, verschaft de 'pisteis' (probationes), de 'bewijzen' (het betoog).

De logica (denkleer) en vooral de toegepaste logica (= methodeleer), die de begrippen (termen), oordelen (proposities) en redeneringen behandelt, beheerst, in zekere zin, dit gedeelte. Maar ook de pathetiek (gevoelsargumentenleer) speelt hier een beslissende rol.

Resultaat: alle elementen, verstaan als onbewerkt gegevensmateriaal, - wat Herodotos van Hallikarnassos (-484/-425; stichter van de land- en volkenkunde (W. Jaeger) of, zoals gewoonlijk, 'vader van de geschiedschrijving') heet 'historia', onderzoeksmaterialen.

A.2.-- tekstvormingsretoriek.

De textuologische retoriek heet bij Herodotos "de leer omtrent de 'logos', de tekst".
-- Traditioneel onderscheidt men twee aspecten.--

(I). De harmologische retoriek.

De schikking (zo is de overgeleverde titel) bewerkt, met de geest, die orde sticht ('harmologie' (orde(ings)leer), de losse materialen van het onderzoek, - let op het plan, de teksonderdelenvolgorde, het uiteenzettingsschema, de indeling. - Wij komen daar, in het vervolg, regelmatig op terug.

(II).-- De stilistische retoriek.

De vormgeving, stilering, is de laatste bewerking door onze geest, als met zin voor 'schoonheid' begaafd, van de geordende tekst.-- Wij gaan daarop niet in een apart kapitteltje in.

Bibl. st.:

-- H. Suhamy, *Les figures de style*, Paris, 1983-2 (de stijlfiguren, waaronder de tropen (tropologie) zijn zegswijzen);

-- P. Barucco, *Éléments de stylistique*, Paris, 1979 (de huidige theorieën).

De stijl is de wijze, waarop men de gedachte d.m.v. de taal uitdrukt (J. Broeckeaert).

-- Zoals R. Barthes, *L'av. sém.* 155/164, zegt, is de Antieke term 'lexis' (Lat.: 'elocutio'). Of ook 'hermeneia' (Lat.: 'interpretatio', vertolking).

Een louter logisch-pathetische inhoud kan op meer dan één wijze uitgezegd worden.

De reclame van zo-even: "Eet kip, want kip is gezond" of "Hier zit kip in" (zegt de begerig-gulzige vos, op de affiche aangebracht,-- model van de eetlustige).

Appl. model.

-- R. Bruzina, *Eidos (Universality in the Image or in the Concept?)*, in: R. Bruzina / B. Wilshire, *Crosscurrents in Phenomenology*, The Hague/ Boston, 1978, geeft ons een uiterst sprekend exemplaar van 'stijlen'.

Eenzelfde 'bericht' ('boodschap', inhoud) kan op meer dan één wijze 'gecodeerd' (tot tekst gemaakt) worden.

Situatie: Negro-Afrika ziet, met de Blanken, een nieuwe religie het land binnenkomen.

(1) - Negro-Afrikaanse stijl.

De opperpriester deelt één van zijn zonen mee dat het nodig is hem naar de kerk (in

Westelijk Afrika) te sturen.-- “Ik verlang dat één van mijn zonen deze mensen begeleidt, om daar mijn ogen te zijn. Indien er niets in is, kom dan terug. Maar indien in er wel iets in is, breng mij mijn deel thuis.

De wereld is als een masker, dat danst. Indien gij die wereld wilt zien, blijf dan niet op één en dezelfde plaats staan. Mijn geest deelt mij mee dat degenen die niet de vriend van “de blanke mens” zijn, vandaag, morgen zullen zeggen: ‘Hadden wij het maar geweten!’”.

(2).- Westerse stijl.

“Ik zend u als mijn vertegenwoordiger onder deze mensen,-- uitgerekend om, indien deze nieuwe religie opkomt, zich doorzet, veilig te zijn. Men behoort met zijn tijd mee te gaan; zoniet blijft men achteraan hollen. Ik heb het vage vermoeden dat degenen die, heden, niet tot verstandhouding met de Blanken komen, zich, mettertijd, hun gebrek aan vooruitzicht bitter zullen beklagen”. (Uit : *Chinua Achebe* (Nigeriaans schrijver), *English and the African Writer*, in: *Transition*, 4 (1965), 18:18/19,-- een tekst, die het heeft over twee stijlen in het Engels, voor zover het door Negro-Afrikanen geschreven/ gesproken wordt).

Traduttore traditore.

“Vertalen is verraden”. -- Zo luidt een Italiaans spreekwoord.

H. De Vos, Einl./ Erl., Ernst Jünger (1895/1998), *Lob der Vokale und Sizilischer Brief an dem Mann im Mond, Brüssel*. s.d., 19f., geeft een toepassing.

Het Latijnse versje “Nulla unda tam profunda quam vis amoris furibunda” weergegeven door “Keine Quelle/ So tief und schnelle/ Als der Liebe/ Reissende Welle” is de Antiek-mysterieuze sfeer van het Latijn niet juist weergegeven. (Geen golfslag is zo diep als het doorzettingsvermogen van de ‘liefde’ buiten zichzelf is).

B.-- De dramaturgische retoriek. (13/15)

‘Dramaturgie’ betekent “de theorie omtrent de toneel- of, beter, acteerkunst”. Wij zegden het, hierboven: retoriek verstaat men zuiverst, wanneer men ze een actieeler heet. De tekst is één. Maar de voordracht van de tekst is twee. En ‘voordragen’ is ageren, op een publiek - al was het maar één luisteraar/ luisteraarster - inwerken.

B.1.-- De mnemotechnische retoriek.

(1) De Latijnen heetten deze geleiding van de retorische act “*memoriae mendere*” (aan het geheugen toevertrouwen; de memorisering van de boodschap).

Bibl. st.: *Larousse, Langlois, Barthes*, zoals hierboven.-

(2) De ‘*mnèmè*’, *memoria*, geheugen, is een Archaisch erfgoed. Dat blijkt uit wat *J.P. Vernant, Mythe et pensée*, I, 80/123, daarover zegt.

a. De dichters b.v. (zoals een *Homèros*, *Homerus*,-- tussen -900 en -700) droegen de gedichten voor, uit het geheugen, soms duizenden verzen lang. De hierboven (RH 11) vermelde *Hippias van Ellis* (cfr *J.P. Dumont, Les Sophistes (Fragments et témoignages)*, Paris, 1969, 145s.) bezat nog zo’n fenomenaal (in de zin van ‘uitzonderlijk’) geheugen.

b. Volgens Vernant, de historisch-psycholoog, was een geheugen als dat van Hipoias b.v. de secularisering (verwereldlijking) van

(i) Mnèmosunè, de godin van het geheugen (en het verruimde bewustzijn zoals sommige Alternatieven nu zeggen),

(ii) die het feitelijk vaststelbare (in Platonische termen ‘fenomenale’) geheugen onderbouwde door het te inspireren.

Besluit:

in de mnemotechnische retoriek leeft, in seculaire (= verwereldlijkte, ‘aardse’) vorm, een oeroud sacraal gegeven voort.

(3) Tot dit kapitteltje behoort ook het thema van de improvisatie. Zeggen wij: ”een tekst ... voor de vuist, op het ogenblik zelf, dat hij bedacht wordt, voordragen”. Dit behelst dat men wel de hoofdzaken van een boodschap (= tekst) heeft gememoriseerd, maar de uiteindelijke verwoording, de stilering inbegrepen, ‘improviseert’. Wat, in zeer vele gevallen, de beste voordracht ervan is.

(4) Een tekst kan men zowel stil als luidop (gebeurlijk voor aanwezigen) memoriseren.

(5) Eén raad: sommige spreeksters/sprekers gaan als volgt te werk (en met resultaat): de ingeprente tekst is in het geheugen, op gegeven ogenblik; van dan af neemt men er steekproeven uit, die men voordraagt (stil of luidop), maar dan zo dat men voordraagt al of men reeds daadwerkelijk, in de toekomst, dus, volop aan het spreken was.

Dit herinnert aan wat men, in de Bijbel, ‘profetische perspectief’ heet: de profeet in kwestie sprak alsof hij reeds nu de tijdgenoot van een toekomstige mensheid was. Zoiets vindt men, enigszins, terug in wat de retoren ‘schilderende hypotypose’ heten (“Ik zie reeds de stad branden ...”).

B.2.-- De ‘hypokritische’ retoriek

(1) De Latijnen heetten dit retorisch aspect “agere et pronuntiare” (acterend en uitspreken; het acteren van de boodschap).

Bibl. st.: behalve de reeds vermelde *Larousse (Géruzez), Langlois et Barthes*, wezen vermeld:

-- *Sir Charles Bell* (1774/1842; beroemd zenuwfysioloog), *Anatomy and Philosophy of Expression as Connected with the Fine Arts* (1806; over de spierbewegingen, die, gewoonlijk, de driften en de gevoelens begeleiden);

-- *Ch. Darwin* (1809/ 1882), *Expression of the Emotions of Man and Animals* (1872; Darwin vermeldt o.m. Bell);

-- *E.W. Straus* (Lexington, Kentucky), *The Sigh (An Introduction to a Theory of Expression)*, in: *Tijdschr.v.Phil.*, 14 (1952): 4, 474/, 95).

(2) Straus, die met nadruk én Bell én Darwin vermeldt, verwijst naar een analogie, door Bell geformuleerd: “Expression is to passion what language is to thought” (uitdrukking staat tot drift gelijk taal tot denken). Analogisch schema: uitdrukking /drift = taal/ denken. Men doet er als acteur, resp. redenaars/ redenaar goed aan met deze

analogie rekening te houden.

(3) De Antiek-Griekse term ‘hupokrisis’ betekent niet, tenzij zeer secundair, ‘veinzerij’ maar wel acteren. ‘Hupokritikos’ is, dan ook, in het Antieke Grieks, “wat met acteren samengaat”.

De Latijnen, zich bewust van het praxeologische karakter van retoriek, hebben terecht ‘hupokrisis’ door ‘actio’ acteren, vertaald. “Agere et pronuntiare” vermeldt zelfs het acteren voor het uitspreken.

De tekstuologie en de mnemotechniek zijn slechts voorbereidende geledingen. De actie, die én dictie (zeggingsvaardigheid) én gestiek (gebarensvaardigheid) omvat, is, verder, onderbouwd door

(i) het algehele voorkomen van de acterende (een type van kledij kan ‘welsprekend’ overkomen; denk aan een Punker, die het woord voert) en

(ii) de infrastructuur (denk aan het bewijsmateriaal, dat advocaten, op het gerecht, tonen: “Ziehier het wapen der misdaad!”; denk aan lesgeefsters/ lesgevers, die het bord gebruiken; denk aan de overtuigend inwerken van tabellen of computerschermbelldes) : al deze aspecten vormen, in feit, een eenheid.

Een gewetensonderzoek.

De studentinnen / studenten van het Hivo (Hoger Instituut voor Opvoedkunde) staan, meestal, in het actieve onderwijs. Wellicht zou het zin hebben het onderwijs- en opvoedingsgedrag, dat men vertoont, te analyseren aan de hand van de vijf retorische geledingen.

A.1. De leerkracht heeft een boodschap, de inhoud van haar les, opsplitsbaar in een aantal elementen.

A.2. Zij heeft een boodschap, de lesinhoud, geordend volgens plan.

A.3. Zij heeft een boodschap, de lesinhoud verwoord met een minimale stilering.

B.1. Een goed voorbereide lesgevende heeft, minimaal gememoriseerd, maar kruidt dit met vlotte improvisatie (als was het maar omdat een leerling(e) de vinger opsteekt en een soms onvoorzienbare vraag stelt, die de geprogrammeerde tekst stoort).

B.2. Tenslotte, als men het wel overweegt, is lesgeven voor een minimaal-essentieel gedeelte acteren. Een leerkracht, die nooit gevoelens ‘uitdrukt’, stotterende dictie, lamme gestiek, flauw voorkomen, manke infrastructuur vertoont, zal - heel zeker - anders inwerken op het publiekje dat zij voor zich heeft, dan degene bij wie al die geledingen niet zo zijn.

De boodschap lijdt onder uitblijvende retoriek. Soms hoort men leerkrachten klagen: “Het ging er niet in”. Dat is een directe verwijzing naar haar/ hun retoriek, die ... d.m.v. verstandhoudings- en duidingsmiddelen (overlopen in de vijf geledingen) de boodschap tracht ingang te doen vinden.

Opn.-- Begrijpt men, zo stilletjes aan, waarom, hoger (RH 1), men sprak van ‘culturele vergissing’ m.b.t. het minimaliseren of zelfs radicaal afschaffen - wat jammer genoeg gebeurd is - van de aloude retoriek? Onderwijzen is een retorische act.

Mondigheid.

De agogen (pedagogen, andragogen), de agogiekers (theoretici) van het agogisch gedrag,-- zij allen, de laatste jaren, o.m. onder de invloed van Nieuw Links, hebben het met klem over mondigheid. 'Mondigheid' is "ontvoogd zijn". Los uit de greep van de medemens, die als 'aliënerend' (vervreemdend) inwerkt. Wie retoriek gestudeerd heeft, doorziet veel gemakkelijker waar, wanneer, hoe, met welke middelen diezelfde medemens 'inwerkt' en 'manipuleert'.

Semasiologie.

'Semasiologie' is 'woordbetekenisleer'. -- 'Retoriek' kan op meer dan één wijze gedefinieerd worden.-- R. Barthes, o.c., vat de betekenissen samen.--

A.-- Overredingstechniek,-- zegge: spreekvaardigheid,-- d.i. dankzij "het wel ter tale zijn", een boodschap (= bericht) gemakkelijk doen ingang vinden.--

B. (i) Onderwijs in taalvaardigheid en overredingstechnieken,-- aanvankelijk door de Antieke 'retoren', -- later door gewone leerkrachten.

(ii) Wat Barthes heet 'protowetenschap' (= beginnende wetenschap),-- d.i. de analyse van het fenomeen (taalvaardig gedrag), in termen van wat men een 'metataal' over het taalvaardige taalgebruik kan heten).

Ethisch-politische inslag.

In tegenstelling tot het louter 'positieve' (= stellige) onderzoek van onze dagen, was de traditionele retoriek nooit - wat men nu heet - 'waardenvrij'.

(i) Iemand bewerken zo dat de boodschap ingang vindt, vond men steeds een act, waarvoor men in geweten verantwoordelijk is.

Opm.-- Wel zijn er verschillen.

a. Protosofisten als Protagoras van Abdera (-480/-410) of nog sterker Gorgias van Leontinoi (-460/-375) namen het met de ethische inslag soms niet zo heel nauw.

b. De Paleopythagoreeërs (Puthagoras van Samos (-580/-500) en zijn school, alsook Platon van Athene (-427/-347), die een door en door gewetensvolle retoriek voorstond, -- samen met de grote Platonische traditie - zo b.v. Cicero (-106/-43; de grootste Romeinse redenaar) of Quintilianus (+35/+96; De institutione oratoria, een volwaardige retoriek) - hielden zich, zo streng mogelijk, aan een of andere ethisch systeem. Zoals Barthes zegt: deze morele instelling was overheersend tot en met de XIX-de eeuw.

(ii) Iemand bewerken zo dat een boodschap, met de duidings- en verstandhoudingsmodellen, eraan verbonden, ingang vindt, vond men steevast een act, waarvoor men - niet enkel als gewetensvol enkeling, maar ook - als medeverantwoordelijk staatsburger verantwoordelijk is. -- 'Polis', stadsstaat, was de term, die leidde tot ons woord 'politisch' of 'politiek'.-- Staatsburgerlijke zin, was het teken bij uitstek van geweten. Daarvandaan het koppel 'ethisch-politisch'.

Opm.-- De menswetenschappen.

Rond 1950 komt een nieuwe term op om de als verouderd aanvoelde term 'morele en politieke wetenschappen' te vervangen.

Bibl. st.:

-- J. Freund, *Les théories des sciences humaines*, Paris, 1973.

-- D. Hollier, dir., *Panorama des sc. humaines*, Paris, 1973.

III. Het ontstaan ('genesis') van de Griekse retoriek. (17/27)

Zoals de grote Katholieke opvoedkundige O. Willmann (1839/1920), *Abriss der Philosophie (Philosophische Propädeutik)*, Wien, 1959-5, 51, 414, zegt, is de zgn. 'genetische' benadering, d.i. iets bestuderen vanaf zijn ontstaan, één der meest aangewezen om iets te verstaan (denk aan Aristoteles of Hegel). Die methode zullen wij, heel eventjes, op de retoriek toepassen,-- niet om de tekst uit te breiden of van geleerdheid de schijn te wekken, maar om u, die een eindwerk gaat maken één der mogelijke methoden aan de hand te doen om uw thema en de ermee samengaande problematiek te 'ontwikkelen'.

Toch heeft een Roland Barthes, als Structuralist (in Saussuriaanse zin), ook gelijk wanneer hij schrijft: "De retoriek moet altijd 'gelezen' (*opm.*: versta : geduid) worden binnen het structurele spel van haar burinnen, nl. de grammatica, de logica (RH 12), de poëtica (*opm.* de theorie over het dichtwerk),-- de filosofie. het is het spel van het systeem - niet elk van zijn onderdelen afzonderlijk - dat, historisch gezien, betekenisvol is". (O.c., 118/120).

M.a.w.: benadrukt een O. Willmann, sterk onder de invloed van het Historicisme (om. der Duitse Romantici), de zgn. diachronische kijk, Barthes, als Saussuriaan, benadrukt even terecht de synchronische of systeemleerstellige kijk.-- Gij, die u voorbereidt op een eindwerk, a.u.b., bekijk uw thema en zijn problematiek vanuit die tweeledige, complementaire methode.

1.-- Oeroude traditie der (democratische) Grieken. (17/19)

"Vaak heeft men Homeros, de grote epische dichter (RH 13), als de grondlegger der retoriek beschouwd. Terecht heeft Ernst Curtius (1814/1896; bekend om zijn *Geschiedenis van Griekenland* (1857/1861)) opgemerkt dat haast de helft van de Ilias en meer dan twee-derden van de Odusseia uit redevoeringen van handelende personen bestaan,-- vaak van aanzienlijke lengte. Vooral de 'listenrijke Odysseus' (...) is een meesterlijk redenaar". (*M. Weller/ G. Stuiveling, Moderne welsprekendheid*, A'm/ Bssl, 1968, 38).

Inderdaad: in de Homerische cultuur staat de 'agora', te dien tijde de volks- of legerverzameling, van sacraal recht overigens, centraal.

Appl. mod.

Agamemnon, de vorst van Mukenai (Lat.: Mycene), legerleider der Grieken voor Troie (= Ilion, later Pergamon,-- een stad, die minstens van -2000 dateert, in Klein-Azië) - toentertijd ook 'Achaiërs' genaamd, krijgt, in een godgegeven droom (ook de Bijbelse Openbaring kent Godgegeven dromen,-- denk aan Jozef, de voedstervader van Jezus), de opdracht het volk (= de strijders) te verzamelen (Il. 2: 1vv.). Dat toont het Archaïsch-sacraal (of 'gewijd') karakter. Meestal wordt 'sacraal' met 'autoritair-sacraal' verward.

Maar kijk: Telemachos, Odusseus' zoon, krijgt de ingeving - vanwege de godin Pallas Athene, die hem verschijnt in de gedaante (= verschijningswijze) van Mentos - de agora (volksvergadering) bijeen te roepen,-- om de cynische (= schaamtevrije) vrijers, die het paleis van zijn moeder, de vorstin Penelopeia (ook 'Penelope'), die, haar heilig huwelijk, voor de godheden ervan gesloten, indachtig, op Odusseus, haar echtgenoot en ware vorst, wacht, letterlijk opvreten, aan te klagen.

Welnu, de agora gaat, na discussie, zonder besluitvorming uiteen: zij verneemt enkel dat, indien bewuste vrijers in hun, verblinding doorgaan, een 'atè', een oordeel van de godheid ('godsoordeel') hen, een noodlot gelijk, zal treffen. Alles komt op een godgegeven waarschuwing neer, meer niet. Cfr *Od. I*: 289vv..

Niet enkel de aanleiding, zeg maar: leiding, is sacraal. ook de vergaderstructuur is het.

Degene die tot spreken bevoegd is, krijgt de Zeusscepter,-- wat, in die mentaliteit, betekende dat hij onder de rechtstreekse bescherming van de Oppergodheid, Zeus (denk aan Jupiter bij de Romeinen), tot vrij spreken bevoegd is. Het Zeusbeschermd woord voeren is - meteen - onschendbaar (men zegt ook : 'heilig', (machtgeladen) of, zelfs, 'taboe' (maar dan niet in de Freudiaanse misduiding)). Zelfs indien hij, al sprekend, zich tegen de legerleider keert.

Appl. mod.

Diomedes b.v. keert zich, in volle agora, tegen Agamemnon, met de woorden: "Atride (*opm.*: Atreides, Atreuszoon), tegen u, allereerst, behoort ik stelling te nemen, wegens uw gebrek aan inzicht,-- zoals het 'themis' is, Heer, in de agora". (vgl. *F. Flückiger, Geschichte des Naturrechtes (I: Altertum und Frühmittelalter)*, Zollikon - Zürich, 1954, 14).

'Themis' is de naam voor het oudste, sacrale rechtssysteem in Hellas, toen de Archaïsche Grieken nog de Moedergodinnenreligie huldigden,-- voor het rechtssysteem, dat de Olympische godheden centraal stelde.

Het Themisrecht gold de familie, de sibbe (de gezamenlijke verwanten) ‘het huis (woning) en de gastvrijheid,-- de dodenverering (Flückiger, o.c. 20). De ‘functie’ (werkingsdomein) van Themis, die, soms, met Gaia, de Aardmoeder, werd vereenzelvigd, gold het leven, vooral als vruchtbaarheidsbron,-- verder de nacht, alsook de aarde en het onderaardse (o.c., 29).-- Zoals altijd, in een sacrale levens- en wereldbeschouwing, is het ook hier:

(i) ‘Themis’ is de (Moeder)godin, die het rechtssysteem betreffende haar ‘functie’ sticht (‘veroorzaakt’; daarvandaan dat zij ook als ‘Urheberin’ (Söderblom), ‘Veroorzaakster; kan betiteld worden);

(ii) maar ‘themis’ is ook (zoals in de hierboven aangehaalde Homerische teksten vaak) het rechtsstelsel zelf, als de aardse verschijningswijze van Themis’ werking. Met Moderne woorden : er is een ‘transcendente’ (bovenzinnelijke, buitenaardse) en een ‘immanente’ (aardse, ‘seculaire’) zijde aan het hele gegeven.

“Dit is de bakermat van de latere democratie” (F.Flückiger, o.c.,14): in de oudste rechtslaag heerste een minimum aan ‘democratie’, -- in die zin dat zelfs in volle oorlogstijd spreek- en beslissingsvrijheid heerste. Jammer genoeg was dat vrijheidstype, bron van retoriek, beperkt tot één klasse, de vorsten, de legerleiders,-- de ‘adel’.

2.-- De polis (stadstaat) als democratisch rechtsstelsel. (19/23)

Na de Homerische tijd komt de eigenlijke democratie op. De ‘agora’ is nu niet meer de legerverzameling, maar de volksvergadering. De spreekvrijheid is nu niet meer die der aristocraten, maar van alle ‘vrije burgers’ (de slavinnen / slaven niet meegerekend).

Met de polis der ‘politai’, staatsburgers, komt een nieuw sacraal rechtssysteem op, de Zeusreligie, met als rechtsgodin Dikè (letterlijk: recht).-- Het ‘domein’ (functie) van deze godin is de stadstaat en het recht der staatsburgers. Maar nu niet meer in naam van Moedergodinnen (‘chthonisch’, tellurisch, aardgebonden) doch in naam van Zeus en de hem omringende ‘oeranische’ of hemelruimgoden, hoofdzakelijk mannelijk van wezensaard.-- Mettertijd werd de kenspreuk dan wel “het is themis en dike” (om de complementariteit uit te drukken.-- Ziedaar de tweelagige sacrale achtergrond.

Eerste rechtsdenken, filosofisch gesproken.

Thales van Miletos (-624/ 545) was de eerste strikt Griekse ‘denker’. Hij stichtte, o.g.v. ‘hetaireia’, denkgenootschap, de Milezische denktrant, die b.v. de latere Aristoteles als ‘fysisch’ (d.i. van de ‘fisis’, natura, natuur, uitgaande) bestempelt.

Inderdaad: ‘fysis’ (dat met ‘genesis’ quasi-synoniem is) is al wat was, is en zal zijn.

De mensheid, de haar omringende ‘natuur’, de hele kosmos,-- zij maken gezamenlijk de ‘fusus’ of ‘genesis’ uit : het is alsof de totale werkelijkheid (= ontologie) een heel groot ontstaansproces (‘genesis’) is.

Welnu, op die achtergrond situeren wij de eerste wijsgerige retoriek (in de zin van taalvaardigheid). Of Thales ook de eerste ‘wetenschap’ (met of zonder onderwijs; RH 16) heeft gesticht die zijn taalvaardigheid als object had, weten wij niet.

Appl. mod.

(1).-- *Economische retoriek.*-- Er zijn twee verhalen over Thales.

(i) Als sterrenkundige (als filosoof interesseerde hij zich letterlijk voor ‘alles’), kon hij, op zeker ogenblik, voor het volgende jaar een rijke olijvenoogst voorzien. Daarop leent hij alle oliepersen in Miletos. Toen, later, het perseizoen aanbrak en men dringend oliepersen nodig had, leende hij ze aan de door hem afgedwongen (woeker)prijs uit.

(ii) De andere versie zegt: lang voordat de olijven aan rijpingstijd toe zijn, koopt Thales de ganse olijvenoogst van zijn vaderstad op. Later verkoopt hij hem dan aan (woeker)prijs.

Twee opmerkingen:

(i) Men voelt hier duidelijk het Vroegkapitalistisch stadium binnen de Griekse stadstaten; woekerprijzen, afgedwongen door monopolisering (alle oliepersen, de ganse olijfoogst), lijken ‘normaal’;

(ii) Thales heeft ofwel de bezitters van oliepersen ofwel de bezitters van olijfboomgaarden moeten overreden, d.i. dankzij taalvaardigheid zijn eigen duidings- en verstandhoudingsmiddelen a.h.w. opdringen zo dat zij er zich lieten door beïnvloeden. Is dat niet de definitie van retoriek als taalvaardigheid? (RH 8).--

(2).-- *Politieke retoriek.*

De volgende anekdote leert ons de politieke taalvaardigheid van Thales.-- Lydië, o.1.v. Kroisos (Croesus (-560/-546), de schatrijke), bedreigt, op zeker ogenblik, de Twaalf Ionische Steden, langs de Kleinaziatische kust (waaronder Miletos). Thales raadt haar een verbond aan.

Dit aanraden is, weerom, een retorische act, maar nu op politiek terrein. Alleen Miletos ging een verbond aan; de andere staten dwarsboomden Kroisos.

Dat Thales optrad in politieke zaken, was 'normaal': de Griekse stadstaat kende, immers, rechtstreekse democratie (d.i. zonder de 'politieke klasse') en, meteen, heerste er, voor ieder vrije burger, 'iso.nomia', gelijkberechtiging, zo dat er vrij gediscussieerd kon worden over 'takoina', communia, ook 'res publica', de publieke, niet-private aangelegenheden.

Een tweede reden lag in Thales' afkomst: *G. Thomson, Studies in Ancient Greek Society, II (The First Philosophers)*, London, 1955, wijst erop dat Thales uit een familie van priesterkoningen kwam (let wel: Thomson is Marxist). Van huis uit, dus, kon hij politiek bijna niet ontwijken.-- Misschien is er een derde verklaring: volgens een zedespreuk, op naam van Thales gezet, "is het verkieslijker voorwerp van afgunst te zijn". Is dit, ongewild, een teken van het feit dat Thales wou schitteren,-- ook in het publieke leven?

Historia, theoria.

Twee termen zijn in omloop om het werk der filosofen, ten tijde van Thales, te typeren:

- (i) 'historia' (inquisitio, onderzoek) en
- (ii) het op naam van Pythagoras gezette 'theoria', speculatio, doorgronding. De eerste term leeft nog voort in 'histoire naturelle' (natuurlijke historie,-- van het Latijnse 'historia naturalis', onderzoek naar de natuur).

De tweede leeft voort, maar vervormd, in ons begrip 'theorie' (RH 10). Beide termen duiden op:

- (i) fenomenen, zicht- en tastbare gegevens,
- (ii) die onderzocht ('historia') en/of doorgrond ('theoria') worden op hun onzichtbare, ontastbare 'gronden' (versta : vooropstellingen,-- 'stoicheia', elementen,-- 'archai', principia, beginselen),-- gronden, die de fenomenen beheersen (wat als gevolg heeft dat men, zonder die gronden voorop te stellen, de fenomenen niet begrijpen, verklaren kan).

De leerling van Thales, Anaximandros van Miletos (-610/ -547) gebruikt, als eerste wellicht, de term 'archè, principium', - dat wat een gegeven 'verklaart', - dat wat iets, dat onmiddellijk ervaarbaar is, begrijpelijk maakt.

Welnu, hoe zal - indien wij ons in die sfeer eventjes inleven - Thales zijn eigen retorische akten 'onderzocht', 'doorgrond' hebben? Hij zal ze als een stukje 'fusus', een natuurgebeuren, middenin de zee van natuurfenomenen, geduid hebben. En, zoals de omloop der sterren voorspelbaar overkwam, zo ook het verloop van de olijvenoogst b.v., alsook van het economisch leven, in en rond zijn vaderstad Miletos.

Maar - blijkbaar - Thales was ervan overtuigd dat de mens een stukje 'fusus', natuur, van bijzondere aard is: hij/ zij kan, nl., ingrijpen in de natuur, -- vooral in dat wat is en zal zijn.

Kan Thales b.v. niet zijn medeburgers ervan overtuigen hem alle oliepersen uit te leven of de ganse olijvenooft aan hem te verkopen? Zijn de beslissingen op de agora, de volksvergadering, niet het bewijs van de 'efficiency', de doelmatigheid, van zo'n ingrijpen d.m.v. het gesproken woord? Dat gesproken woord is, dan ook, in Thales' 'fysische ogen' (zijn filosofiestijl), een zeer bijzonder soort 'fusus' ('genesis').

De vraag moet dan ook, meteen, in Thales' schrandere geest gerezen zijn: welk 'element', welk beginsel, welke 'archè', moet vooropgesteld worden om zoiets te verklaren?". Zoals men weet stelde Thales 'het smijdige water' als universeel (eigenlijk, ontologisch uitgedrukt: transcendentel of alomvattend) element voorop. 'Smijdig', 'fluïde' (in het Frans), is wat, zelf zonder enige vormvastheid, alle mogelijke en denkbare vormen kan aannemen. Het is dat wat, 'subtiel' (ijl- of fijnstoffelijk), doorheen de ganse 'fusus' 'vloeit' of 'vaart'.

Ongrijpbaar, ja, maar de basisenergie in alle 'zijnden' (Thales begint, volgens W. Jaeger, 'ta onte', de zijnden, in een filosofische zin te gebruiken),-- in de verleden, de huidige en de toekomstige zijnden.

Ziedaar de grondtrek van de Thaletische historia, onderzoeking, theoria, doorgronding. De mens, b.v. als in het leven van zijn medemensen ingrijpend d.m.v. het gesproken woord, moet dan wel ook over een bijzondere dosis 'smijdigheid' ('water' als oerstof,-- niet 'water' als ons huidig scheikundig element, natuurlijk) beschikken. - Ziedaar een hypothetische, maar volkomen binnen de Milezische theoria of historia ontworpen 'verklaring' van 'retoriek'.

Als men wil, een (proto)wetenschappelijke uitleg van taalvaardigheid.-- Let wel op: deze 'fluïdieke' of 'oerstoffelijke' verklaring (beter: hypothese) wordt tot op heden, door een minimaal aantal denkers, sinds de Mileziers, au sérieux genomen.

Wij zegden, RH 19, "eerste rechtsdenken". 'Recht' of 'onrecht', nu nog, vooral in Archaische culturen, is een kwestie van dosering van het kosmische basiselement, het smijdige in alle dingen.

In de Milezische denktrant gezien, die een Archaisch type van filosoferen is, moet 'recht', resp. 'onrecht' iets in die aard geweest zijn. - Het Griekse 'hubris', arrogantia, grensoverschrijding (zelfoverschatting), wijst overigens in die zin: een Antiek Griek stelde, bewust maar nog veel meer onbewust, voorop dat 'rechtvaardigheid' steeds distributieve of verdelende rechtvaardigheid was.

Wie b.v. de doorsneemaat van geluk doorleefde, gold als in toestand van 'hubris' (hij/zij overschreed grenzen). Welke grenzen? In de Thaletisch-Milezische hypothese (het alomvattende smijdige 'water') waren deze grenzen die van de dosis, beter: lot (aandeel), smijdige oerstof (in Thales' geval: smijdig of oerstoffelijk water).

'Recht' is, dan ook, de door de godheden en de medemensen 'aannemelijk' geachte dosis oerstof (basisenergie). 'onrecht' is dan ook meteen het teveel of te weinig inzake basisenergie om het leven binnen de 'fusus', de soms zeer harde en genadeloze natuur, aan te kunnen.

Thaletisch gezien: retoriek is 'goed' (in geweten verantwoordbaar), voor zover zij de doseringen der oerstof binnen de maat wil houden, zoals godheden (Thales geloofde, niettegenstaande zijn 'kritische geest', aan 'theoi', 'daimones' (godheden in de fusis)) en medemensen dit 'rechtmatig' achtten. 'Kwaad', zedelijk slecht, is zij, wanneer de sprekende in 'hubris', grensoverschrijding, vervalt. Toepasselijk : heeft Thales zijn monopolisering (alle personen, de ganse oogst) en de erdoor bereikte (woeker)prijs niet als 'grensoverschrijding' moeten aanvoelen, om binnen zijn theoria, binnen de vooropstellingen van zijn historia, met zichzelf consequent te blijven?

Besluit.

RH 17 leerde ons, met R. Barthes, de systeemdenker in de stijl van de Saussure (Structuralisme), de samenhangen te zien: ziet gij, nu, hoe, door enkel uit te gaan van

- (1) De schaarse historische gegevens en
- (2) de vooropstellingen van Thales, wij én economie én politiek, én recht én zedeleer, én natuur én ingrijpen in de natuur hebben moeten ineendenken? Met dit Archaisch voorbeeld hebben wij u een simpel voorbeeldje - dat dan nog cultuurhistorisch zeer waardevol blijft, want het staat aan de bakermat van onze huidige hele Westerse cultuur - willen geven van wat dat is 'systeemdenken', -- de gegevens (feiten, vooropstellingen) samendenken, ze synchronisch zien.

3.-- De Siciliaanse ‘agonistiek’, (24/27)

R. Barthes, L'av. sémi., 90; trekt, in zekere zin, terecht de aandacht op het feit dat de Westerse retoriek Pas echt begint met (wat wij heten) ‘agonistiek’, ‘Agon’, krachtmeting, is, immers, de kern van een nieuw type van Antiek-Griekse retoriek.

Regimewisseling.

a. Rond -485 deporteren twee Siciliaanse ‘turannoi’ (dwingelanden, ‘tirannen’), Gelon en Hiëron, een aantal bevolkingen, onteigenen ze om Syracuse te bevolken en huurlingen een kavel grond te bezorgen.

b. Maar in -460 worden zij door een democratische revolutie verjaagd. De kersverse democratie wou de vroegere toestand herstellen. Maar dit gaf, o.g.v. ‘isonomia’, gelijkberechtiging, als ideaal, aanleiding tot eindeloze rechtsgedingen.

Zo ontstond de forensische of juridische retoriek.-- In die engere zin heeft Barthes, dus, gelijk.

Ontstaan van een ‘agonische’ retoriek.

Om het democratisch volksgerecht te kunnen overtuigen van zijn ‘goed recht’ moesten de onteigenden “wel ter tale zijn”. Daarvandaan de nood aan deskundige opstellers van juridische zelfverdedigingen.

Welnu, de Paleopythagoreïsche denker Empedokles van Akragas (= Agrigentum) (-483/-423), bekend, vooral in occultistische middens, om zijn leer omtrent de vier elementen (aarde, water, lucht, vuur), had, toevallig een leerling, Koraks van Syracuse (tss. -500 en -400), die ermee begon - als retor (RH 16) - de betrokkenen van goede teksten te voorzien, die zij, op eigen houtje, op het gerecht konden voordragen of, althans, doen gelden.

Zo ontstond een aanvankelijke retoriek sui generis (met eigen aard).- Wij zien dit, wanneer wij het oudste schema (RH 12: schikking) van de gerechtelijke toespraak analyseren.

(1) ‘To pro.oimion’ (pro.oemium, exordium, voorrede of inleiding).

(2) ‘Hoi agones’, controversiae, debatten). De term ‘agon’, krachtmeting, is dus - voor een Koraks - tot een retorische term uitgegroeid. Nu, men moet niet veel verbeelding hebben om in te zien wat voor discussies, ruzies, conflicten e.d.m., om niet van vechtpartijen te gewagen, de weggevoerden, bij hun terugkeer naar hun geboortegrond, tegemoet gingen! Nog maar best dat er een gerecht bestond, ook al was dat gerecht voor beïnvloeding o.g.v. taalvaardigheden allerhande vatbaar.

(3) ‘Ho epilogos’ (peroratio, slot),

Terloops: van Sicilië is dat type van welsprekendheid naar Athene overgewaaid.

Aanvankelijke eristiek.

'Eris' betekende - in het Antieke hellas - o.m. 'gewapend handgemeen', tweedracht, wedijversituatie. 'He eristikè technè' (o.m. bij Platon van Athene (-427/-347)) is dan ook "de vaardigheid, resp. de (proto)wetenschap of het onderwijs in de vaardigheid van het (grenzeloos) discussiëren. Bekend om zo'n filosofie was de School van Megara (met b.v. Eukleides van Megara, Euboulides van Miletos e.a. als vertegenwoordigers), één der 'dialectische' (redeneerzuchtige) strekkingen die aan het onderwijs van Socrates van Athene (-469/-399; Platon's leermeester) ontsprongen (Mikrosocratiek).

Zeer vroeg, echter, in de onstaande Griekse, Archaïsche filosofie, ziet men aanlopen tot eristiek, nl. bij de Eleaten (Parmenides van Elea (-540/...), vooral zijn leerling - denkgenoot Zenon van Elea (+/- -500/...) die eigenlijk eristiek aan het beoefenen was). Daar, in de Zuiditaliaanse stad Elea wordt het redeneren en tegenredeneren hoofdzaak. Weliswaar werd dit tot de geboorte van de denkleer of logica, maar het was, van meet af aan, een discussiëerzucht tegelijk.

Appl. mod.1.

Koraks van Syracuse had leerlingen.-- Zo b.v. Teisias (= Tisias) van Syracuse, over wie straks meer;-- Gorgias van Leontinoi (RH 16), één der grootste Sofisten;-- Isokrates van Athene (-436/-338; de retor bij uitstek, rivaliserend, als opvoedkundige, met het Platonisme, dat hij te 'geleerd' en te 'specialistisch' vond);

Lusias van Athene (-459/-380; de democratisch gezinde retor, steller van een paar honderd forensische redevoeringen).-- Zeer klinkende namen in de Antiek Griekse 'paideia' (opvoedingsidee).

Appl. mod. 2. De verhouding "leraar (retor)/ leerling (denkgenoot)".

Koraks leert Teisias, op voorwaarde dat hij Koraks ereloon betaalt, "de vaar-igheid steeds in de agon (discussie) gelijk te halen".

Geld, dat, van nu af, een eersterangs rol begint te spelen in de Antiek-Griekse filosofie, is dankbaarheid om reden van de doeltreffendheid, de bruikbaarheid - de Angelsaksers zeggen 'efficiency' - van het genoten onderwijs. De pragmatische zijde (d.i. de doelmatige kant) van het onderwijs primeert.

Een pittig detail: dat geld is te betalen, indien Teisias zijn eerste pleidooi wint.

Wending.

Doch Teisias pleit niet: hij wordt, onmiddellijk, net als zijn leraar, zelf retor; ja, hij doet het nog schitterender en betaalt natuurlijk, niet.

Het komt tot een rechtsgeding, waarvan wij u nu de eristische welsprekendheid laten aanvoelen.

(i) Teisias vindt er een ‘dilemma’, tweeledig lemma (vooropstelling), op. De logische ‘syntaxis’ (versta : structuur) van dit dilemma luidt als volgt. stelling (thesis, propositio).-- Uw eis tot betaling is zonder grond (noodzakelijke en voldoende reden).

Betoog (pisteis, probationes).

(1) Model.

Ofwel lever ik u, Koraks, het overtuigend bewijs van het feit dat ik u niets schuldig ben.-- In dat geval ziet gij, Koraks, van uw eis terecht af.

(2) Tegenmodel.

Ofwel lever ik u, Koraks, niet het overtuigend bewijs.

Maar vergeet, dan, niet dat dit mijn eerste pleidooi is. Het mislukt. Wat bewijst dat uw retoriekonderwijs niet bruikbaar uitkomt.-- In dat geval ziet gij, Koraks, terecht van uw eis af, zoals afgesproken.

(ii) Koraks, ook niet zonder eristische knepen, stelt een tegendilemma op. stelling,-
- Mijn eis tot betaling is, wel degelijk, gegrond. betoog.

(1) Model.

Ofwel levert gij, Teisias, niet het overtuigend bewijs van uw weigering te betalen. In dat geval moet gij, natuurlijk, betalen.

(2) Tegenmodel.

Ofwel levert gij, Teisias, wel het overtuigend bewijs. In dat geval is uw eerste pleidooi wel degelijk doelmatig en geldt onze afspraak. In dat geval moet gij betalen,

Men ziet het: het rijk der spitsvondigheden begint. Het is o.m. daardoor dat de ‘forensische’ retoriek, typisch voor advocaten, tot op heden, zo’n ‘slechte faam’ geniet. Als rein logische activiteit, welteverstaan. Als tussenmenselijke verhouding, welteverstaan. Als de Sofisten dan met zo’n filosofie te voorschijn komen, is het maar normaal dat Paleopythagoreeërs en Platoniekers (met Socrates als leidsman) stelling nemen tegen dit rijk der spitsvondigheden. Ook tot op heden. En wel in naam van de zin voor objectieve waarheid - in naam van echte menselijke betrekkingen, die naam waard.

Protagoras van Abdera.

RH 16 leerde hem ons kennen als Protosofist. Hij stond, met klem, de ‘eu.boulia’, het degelijk (versta: pragmatisch) beraad, voor. Bezitsvorming en politieke invloed primeerden bij hem als doelstellingen. Eristiek past daarin volkomen.

Opm.-- Het ontstaan van het trivium.

a. De Protosofistiek (-450/-350), wel te onderscheiden van een latere, Deuterosophistiek geheten, sofistieke beweging (onder de Goede Keizers), stelden een paideia, een cultuurmethode, op. Dit vormingsstelsel, geknipt voor de (agonale) democratie type Sicilië, omvatte drie basisvakken, ‘technai’, disciplinae’ vakwetenschappen.

(1) De grammatica (spraakleer) scherpde de zin voor het woord (de term) en de taal als woordensysteem in.

(2) De dialectiek (dialectica), als redeneringsleer (logica), scherpde de zin voor redeneren en tegenredeneren in (redetwistkunde).

(3) De retoriek, die beide vooropstelde, was dan de leer die een - soms paradoxale (wij zagen het in Koraks’ en Teisias’ geval) - vorm van verstandhouding inscherpte,-- o.g.v. duidings- en verstandhoudingsmiddelen, die op “het in ieder geval halen” (euboulia) afgestemd waren.

In de Middeneeuwen heette men dit ‘tri.vium’ (drie methoden).

b. De levensterreinen.

Men moet het, steeds binnen de democratie, halen op de medemens

(i) op het gerecht (forensische rh.),

(ii) in de volksvergadering (in een directe democratie),-- in het parlement (in een indirecte democratie, die een politieke klasse kent) (politieke rh.),

(iii) in een zaal of, liefst, in het Antieke Hellas zeker, in open lucht, wanneer men voor een op retoriek verzot publiek een staaltje ten beste geeft, zoals Gorgias van Leontinoi het invoerde (demonstratieve rh., die de zone ‘pronkrede’ cultiveert). In dit ‘eipdeiktische type’ van spreken gaat het om een ‘demonstratie’ van wel ter tale zijn.

W. Jaeger, Paideia, I, 400, zegt wat volgt.

“Het Griekse systeem der hogere vorming, zoals de Protosofisten deze hebben opgebouwd, beheerst heden de ganse beschaafde wereld”. -- Wel moet eraan toegevoegd worden dat deze - wat Jaeger heet - ‘formele’ (versta: taalgebonden) vorming mettertijd samenging met de paideia der Paleopythagoreeërs, die rekenkunde, meetkunde (= getal- en ruimtewiskunde),-- muzikleer en astronomia, (in feite: kosmologie, heelalkunde) omvatte. Dit samengaan ontstond in Alexandrië, in de Hellenistisch-Romeinse periode (-320+). Men heette die synthese ‘enkuklios paideia’, algemene vorming. De middeneeuwse Scholastiek (800/1450) nam dit schema over, maar hersticht: trivium et quadrivium.

IV. Retoriek in de zin van literatologie. (28/37)

R. Barthes, *L'av. sém.*, 94s., 100/102, schetst de begripwijziging, die het woord 'retoriek' onderging.

A. Platon uitgezonderd, hebben - om te beginners - alle retoren de aristotelische duiding voorgestaan.

Aristotelische werken zijn:

(i) retoriek, waarin de publieke rede, met haar voorwetenschappelijke redeneringen (vooral 'enthymemen' (volkse, meestal niet-uitdrukkelijke syllogismen)), centraal staat;

(ii) politiek, waarin de epische, lyrische en dramatische verbeelding centraal staat. Retoriek, in die zin, ademt de geest van de Siciliaanse agonistiek (RH 24) uit, en wordt streng van dichtkunst onderscheiden, behalve, misschien in de demonstratieve (epideiktische) rede.

Aristoteles - aldus Barthes - stichtte de theorie, de Romeinse redenaar Cicero (RH 16) praktiseerde ze en de Romeinse retor Quintilianus (RH 16) voerde ze in de opvoeding en de opvoedkunde in.

B.1. Het Augusteïsch tijdvak (keizer Augustus leefde van -63 tot +14) ziet een grondige betekeniswijziging. Er grijpt, nl. een ineenvloeiing van retoriek en politiek plaats, 'Retoriek', op die wijze poëtië omvattend, wordt literatuurwetenschap 'literatologie'.

Niet meer het loutere voorwetenschappelijk-volkse redeneren (Aristotelische duiding), maar goed schrijven en spreken wordt de wezenskern,-- Figuren als Horatius (-65/-8; Romeins dichter), meer nog: Ovidius (Romeins dichter (-43/417)),-- Dionusios van Halikarnassos (+ -30, -8; retor),-- later: Ploutarchos van Chaironeia (+45/+125; Platonizerend historicus en denker),-- Tacitus (55/119; Romeins historicus), - om het traktaat *Peri hupsous*, Over het verhevene (een traktaat dat de literaire ('verheven' geheten) stijl thematiseert), niet te vernoemen,-- allemaal tekens van het feit dat de idee en de term 'retoriek' de brede betekenis vertonen.

B.2. De Neo-Retoriek (deuterosofistiek). Van +100 tot +400 overheerst, in de Hellenistisch-Romeinse leefwereld, de brede idee 'retoriek';

Als tijdvak is het gekenmerkt door vrede,-- met bloeiende handelsbetrekkingen, vooral in het Midden-Oosten. Het is het tijdvak van de 'oikoumene', de ganse bewoonde wereld: zowel in Syrië als in Spanje heerst dezelfde cultuur,-- dezelfde Deuterosofistiek, dezelfde retoriek. 'Retoriek' omvat al wat taalvaardigheid is (welsprekendheid, dichtkunde, literatuurkritiek).

De scholen van dit tijdvak weerspiegelen deze situatie : de ‘Sofist’ (in de tweede betekenis, die sterk verschilt van de Protosofistiek) is de door de keizer of het stadsbestuur benoemde schooldirecteur, terwijl de ‘retor’ (retoriekleraar) de lesgever - opvoeder is.

Opm.-- Mits de nodige culturele wijzigingen is dit type retoriek naar de middeleeuwen overgegaan (denk aan de Rederijkers).

Textuologie (29/32)

De tekst (RH 11v.) is één zijde,-- wel de doorslaggevende, van ‘literatum’, letterkundig fenomeen.

H.I. Marrou, Hist.d.l' éducation dans l' ant., 239, vermeldt dat de Deuterosofisten ‘progumnasmata’, vooroefeningen, als elementaire retoriek kenden. Men zou dit ook ‘pre.retoriek’, kunnen heten.

1. Het middelbaar onderwijs.

Ziehier de teksttypologie van die tijd, door Marrou opgesomd: verhaal (mythe),-- chreia (chrie; een soort verhandeling, waarover later);-- gnomè (sententia (gezegde,-- feit, dat onderwerp van opstel is), -- kataskeuè (confirmatio, bevestigende bewijsvoering) en anaskeuè (refutatio, weerleggend betoog);-- koinos topos (locus communis, gemeenplaats,-- een literatum dat als onderdeelje in vele teksten toepasselijk is).

2. Het hoger onderwijs.

De types van tekst waren : enkomion (laudatio, lof(rede) over woorden en daden van iemand) en psogos (vituperatio, blaam(rede), ‘kritiek’ over iemand),-- sunkrisis (comparatio, vergelijking, ‘parallel’: prosopopoiïa (prosopopee: uitzichtsbeschrijving, - het uitwendig voorkomen en gedrag weergevend) en ethopoiïa (ethopee: zielsbeschrijving,-- het innerlijke - temperament en karakter - weergevend),-- vergelijk met de huidige Behavioristische en Bewustzijnspsychologieën;-- ekfrasis (descriptio, beschrijving);-- thesis (propositum, propositio, stellingname, waarbij men een stelling verdedigt (RH 26: Siciliaans model);-- nomos (lex, wetsbespreking).

Nalevingen.

Deze rijke tekstuologische traditie is blijven naleven, natuurlijk gewijzigd en/of aangevuld.-- Een paar steekproeven.

(a) *Noël Delaplace, Leçons françaises de littérature et de morale (avec préceptes du genre et des modèles d' exercice)*, Bruxelles, 1844, 552 pp.. Let op het feit dat, behalve tekstwetenschap, de ethisch-politieke zijde ook ter sprake komt (RH 16: ethisch-politieke inslag).

De Deuterofisten en hun retoren wilden een algehele vorming. Merk ook het feit op dat 'préceptes du genre' (voorschriften, geldig voor het teksttype) en 'modèles d' exercices' (inoefeningsparadigmata) samengaan, zoals wij, RH 05 (normatieve en reductieve zijde samen) zagen.-- Het boek in kwestie vervalt in twee delen.

I.-- Proza.

Het verhaal, het 'tafereel' (in het Frans : 'tableau' (een 'schilderende variëteit van beschrijving)), de beschrijving, de definitie (wat meer omvat dan de louter logische 'definitie' : het waardeoordeel of 'evaluatie' is er ook in vervat);-- de fabel, de allegorie (uitvoerige beschrijving d.m.v. een model).-- Godsdienstige moraal,-- lekenmoraal ('philosophie pratique').

De brief (een teksttype dat vele varianten omvat).-- De redevoering, het oratorische fragment ('oratorisch' = wat de redevoering betreft),-- de redevoeringsinleiding en het redevoeringslot (slotrede).-- De wijsgerige dialoog (een Platonisch type), de 'literaire' (bellettristische) dialoog. -- De karaktertekening (cfr. ethopee), het portret (én uitzichtsbeschrijving én karaktertekening), de parallel (politieke, literaire, ethische vergelijkingen)

II.-- Poëzie.

Hier volgt dezelfde lijst als voor het proza (de brief uitgezonderd : brieven in dichtvorm lijken onbestaande). Eraan toegevoegd wordt : het lyrische fragment.

Besluit.

Men voelt één lange traditie, maar met duidelijk evolutie.

(b) Minder zware uiteenzettingen zijn boeken voor het Middelbaar onderwijs, natuurlijk.

Zo b.v. *Ch.-M. des Granges/ Mlle Maguelone, La composition française (Livre du maître)*, Paris, 1930.-- Het verhaal, de beschrijving,-- het portret (uitsichts- en zielsbeschrijvend),-- de brief. Natuurlijk, in de ethisch - politieke traditie : de 'moraal' (opstellen over ethische en staatsburgerlijke waarden).-- Tenslotte : de letterkundige analyse, de literaire kritiek.

Opm.-- Hier zijn de 'oratorische' teksttypes weggelaten. Een ander model: *J. Gob, Précis de littérature Française*, Bruxelles, 1947.

(i) Inleidende begrippen (vakwetenschappelijke, wijsgerige, 'esthetische' (versta: belletristische) teksten)

(ii) taalvaardigheid (vinding, schikking, vormgeving (RH 12),-- poëzie, --

steloefeningen (beschrijving, verhaal, verhandeling);

(iii) literaire genres (= teksttypes):

a. de wezenlijk 'literaire' (versta: belletteristische) tekst (beschrijving, verhaal,-- lyriek, drama),

b. de toevallig 'literaire' tekst (de brief,-- de didactische (uiteenzettende) tekst (wat praktisch op verhandeling neerkomt),-- de wetenschappelijke en de wijsgerige tekst;-- de geschiedkundige tekst;-- de tekstkritiek.-- Bijgevoegd: de didactische poëzie, de welsprekende ('oratorische') tekst.-- Volgt een opmerking over de satire en de pers).

Besluit.-- Weerom : traditie en herstelling van traditie (evolutie).

Zonder vooropstellingen ('voorschriften') blind. Zonder toepassingen (paradigmata) leeg.

De Laatantieke retoriek (literatuurtheorie) was de synthese van het regulatieve model (de regels) en het applicatieve model. Een tekstkunde, die slechts abstracte regels aangeeft, blijft 'leeg'. Een tekstkunde, die slechts voorbeelden geeft, blijft blind.

Denk aan een kind dat een fabel (applicatief model) beluistert zonder erbij te zeggen wat een fabel is, waardoor het een fabel is (de criteria), blijft het blind. Denk aan een kind dat hoort uiteenzetten wat een fabel is: zonder er minstens één te vertellen, blijft het woord 'fabel' leeg. Pas de twee samen (axiomatisch en reductief) geven het volle onderricht. Dat hebben de Laatantieken goed begrepen.

Het belang voor u, eindwerkstelster/ eindwerksteller

Het kan overbodig lijken bij de teksttypologie stil te staan. Toch is het niet zo. Er zijn lui, die een eindwerk afgeven, dat ervan getuigt dat zij niet eens het teksttype ervan hebben ingeschat. In dat eindwerk zijn teksten waar men een beschrijving verwacht. Wat treft men aan?.. Een waardeoordeel. Er zijn eindwerken, waarin noodzakelijkerwijze moet verhaald worden. Wat ziet men: het verhaal is stuntelig, omdat men nooit de theorie omtrent het verhaal heeft geleerd of ingestudeerd.

Er zijn, in een eindwerk, gewoonlijk, vier teksttypes : de beschrijving (men geeft neutraal of zo neutraal mogelijk weer wat is), het verhaal (men vertelt een verloop,-- methodisch),-- de verhandeling (dat is het hoofdtype in een eindwerk, waarbinnen beschrijvingen en verhalen een plaats hebben).

Tenslotte is er het verslag, dat de drie vorige omvat : een verslag is gewoonlijk een verkorte verhandeling.

Wat staat u, dus, te doen? Goed in het klare geraken wat voor type (soort, genre) tekst gij op te stellen hebt. Niets beter daartoe dan een teksttypologie na te gaan zoals de Deuterofostiek en haar traditie ze hebben trachten op te maken. Daarom dit kort historisch overzichtje.

De recentere tekstuologie.-- (32/34)

Bibl. st.:

-- T.A. van Dijk, *moderne literatuurtheorie (Een experimentele inleiding)*, Amsterdam, 1971;

-- de nummer van het tijdschrift *Poétique* (Paris),-- o.m. *Poétique (Raconter, representer, décrire)*, No. 65 (février 1986);

-- R. Wellek/ A. Warren, *Theory of Literature*, New York, 1942 (Fr. vert.: *La théorie littéraire*, Paris, 1971).

Rond 1950 ontstaat een nieuwe literatologie. Namen als J. Kristeva, R. Barthes, J. Derrida, Ph. Boilers, - N. Chomsky, M. Bense,-- A.J. Greimas,-- R. Jakobson, Ch.S. Peirce, T. Todorov en vele anderen voeren een reeks nieuwe hulpwetenschappen in de traditionele retoriek in. Vooral tracht men nauwkeuriger dan te voren te definiëren wat een tekst is, welke teksttypes er zijn. Wat een troep (metafoor, metonymie, synecdoche) is. Wat stijl is. Er ontstaat - Wat men nu heet - 'narratologie' of 'narratiek' (verhaaltheorie). En dergelijke meer.

Eén opvallend kenmerk: de hyperspecialisatie (met b.v. formalisering,-- ook met hypergesofistikeerde taal), waarop wij, hier, niet verder ingaan.

Een staaltje.

J. Kristeva, *Sémiotikè (Recherches pour une sémanalyse)*, Paris, 1969.

Semanalyse, in Kristeva's zin, is een variëteit op de traditionele tekentheorie (de semiotiek van Ch.S. Peirce; de semiologie van F. de Saussure). De tekst wordt, in sterk Marxistische zin, geduid als een 'product', door een producent(e) 'voortgebracht, de 'tekstproducent(e)'

Fenotekst/ genotekst.

Deze systeem (tegenstellingspaar) beheerst de semanalyse.

a. De tekst, zoals wij hem, gewoonlijk, oppervlakkig lezen, is de 'phénotexte; de fenotekst. Hij is het product van een subject dat schrijft of spreekt en, zodoende, in communicatie en interactie treedt met andere subjecten.

b. De genotekst ('génénotexte') is de ware tekst, want wie schrijft of spreekt, schrijft als lid van een sociale klasse (Marx) en vanuit de on(der)bewuste lagen van de ziel (Freud). Wat als gevolg heeft dat degene die een tekst produceert, heel wat mededeelt dat hij/zij zelf niet beseft.

Maar, volgens Julia Kristeva, is het mogelijk, doorheen de oppervlakte van de fenotekst, de diepte van de genotekst te achterhalen... door semanalyse.-

Meer nog: degene die, vanuit een maatschappelijke klasse of vanuit een on(der)bewuste laag schrijft of spreekt, kan ook bewust verzwijgen of verdraaien. Ook dat wordt door de semanalyse blootgetrokken.

De hulpwetenschappen, hier, zijn

(i) de Marxistische maatschappijanalyse (op de eerste plaats de Marxistische ideologiekritiek),-- wat één type van sociologie is;

(ii) de Freudiaanse Psychoanalyse, met haar bewustzijnskritiek,-- wat één type van psychologie is.

Beide hulpwetenschappen zijn een aanval op het bewuste subject in de Moderne zin van die term: de ‘rationele’ mens, los uit de aloude tradities, die radicaal ‘autonoom’, alsook onafhankelijk én van sociale én van on(der)bewuste factoren meent te schrijven en te spreken.

Wat behelst dat hier uitwendige (‘externe’) tekstanalyse gepleegd wordt: de tekst wordt niet op zich, zonder enige verwijzing tenzij de woordelijke wezensvorm ervan (= interne of inwendige tekstanalyse), doorgelicht, maar vanuit factoren buiten de tekst zelf, nl. de sociale situatie en de on(der)bewuste situatie van de tekstproducent, voor zover in de tekst zelf (of in wat hij juist niet zegt) - “tussen de regels lezen” zegt de volksmens - achterhaalbaar.

‘Kritische lezing’.

Cl. Hülsenbeck e.a., Het rode boekje voor scholieren, Utr./Antw., 1970, 22/29 (Gezag), geeft ons één staaltje van semanalyse.

“Scene 2: gezag op school.

Sprekers: onderwijzer(es), lera(a)res), hoofd der school, directeur.

Zwijgers: leerlingen. - “Ik heb je niets gevraagd”. “Doe je dat thuis ook?”. “Nee, jij gaat daar zitten”. “Dat doe je maar ergens anders maar niet hier, vriend!”. “Jullie zijn gast in mijn lokaal”. “Raap jij dat brood eens op”. “Jullie zouden veel beter kunnen zijn dan 2B”. “Ga jij d’r maar uit”.

Door b.v. de leerlingen enkel als zwijgers te betitelen spijkert Het rode boekje voor scholieren ze vast in juist één schema, -- het schema van Nieuw Links (New Left, Gauchisme). Doch, hoe eenzijdig ook, in de zienswijze van de aloude ‘autoritaire’ leerkracht, is, in feite, iedere leerling(e) wezenlijk ‘zwijger/ zwijgster’. Doorheen de fenotekst legt Het rode boekje de ‘autoritaire’ genotekst bloot.

Bibl. st.:

T.A. van Dijk, *Tekstwetenschap (Een interdisciplinaire inleiding)*, Utr. /Antw., 1978. Dit boek bevat ook tekstanalyse, maar dan weer anders dan de semanalyse van Kristeva en de (maatschappij)kritische (tekst)lezing van Het rode boekje voor scholieren.

Besluit: een hele waaier van tekstbenaderingen is aan te treffen in de recentere literatologie.

Een eindwerktekst opstellen.

Waarom stonden wij b.v. bij de semanalyse en de (semanalytisch duidbare) maatschappijkritiek even stil? Om u, studentin / student, die op uw beurt een tekst gaat opstellen, erop te wijzen dat ook gij, misschien, vanuit uw sociale klasse (situatie) en vanuit uw on(der)bewuste lagen aan het schrijven zijt.

M.a.w.: zo'n tekstlezing dwingt er ons allen toe de juiste 'maat' (d.i. situatie) van ons schrijven en spreken te leren beseffen.-- Wat, in termen van Fr. Nietzsche, 'perspectivisme' (vanuit één of meer perspectieven, gezichtspunten, iets (uw thema) benaderen) heet. Een dogmatisch-autoritaire toon aanslaan wordt, vanuit dit Perspectivisme, radicaal onmogelijk.

De recentere literatuurkritiek. (34/37)

Behalve van Dijk, *Moderne literatuurtheorie*, en van Dijk, *Tekstwetenschap*, wezen eventjes aangehaald:

-- G. u. I. Schweikle, *Metzler Litereturexikon (Stichwörter zur Weltliteratur)*, Stuttgart, 1984 (een uiterst rijk boek);

-- H. Mahlberg, *Literarisches Sachwörterbuch*, Bern, 1948 (verouderd, maar zeer bruikbaar);

-- J. Peck/M. Coyle, *Literary Terms and Criticism*, Houndmills / London, 1984, (een zeer stevig overzicht van de grote literatuurtheorieën bevindt zich o.c., 149/168 (*Critical Positions and Perspectives*));

-- M. Milner, *Freud et l'interprétation de la littérature*, Paris, 1980;

-- C. Pichois/ A.M. Rousseau, *Vergelijkende literatuurwetenschap*, Utr./Antw, 1972;

-- P. Brunel/C1. Pichois/A.-M. Rousseau, *Qu'est-ce que la littérature comparée?*, Paris, 1983.

'**Kritiek**' - in de wetenschappelijke zin - betekent "logisch verantwoordbaar waardeoordeel". -- niet (noodzakelijk) 'maatschappijkritiek, natuurlijk.

-- Peck/ Coyle, *Lit. Terms and Crit.*, zo-even vermeld, geven als voornaamste (niet alle) strekkingen inzake literatuurkritiek aan:

(1) inwendige tekstkritieken: het Amerikaanse New Criticism (1940/1960),

-- F.R. Leavis en het XX-st' eeuwse British Criticism;-- de Russisch-Formalistische literatuurkritiek (+/- 1917+); de Structuralistische literatuurkritiek (naar Saussuriaans taalmodel);-- deze strekkingen letten, eenzijdig of niet, op de tekst op zich, afgezien van de steller ervan en van de tijd of de situatie, waarin tekst en auteur zich situeren);

(2) de Feministische literatuurkritiek (die het Seksisme opspoot);

De Marxistische literatuurkritiek (die de tekst economisch-sociaal analyseert);-- de Poststructuralistische literatuurkritiek (die de 'afbouw' van de Moderne subjectwaarden analyseert);-- ook maar anders: de Romantisch-Fenomenologische literatuurkritiek (die, in de tekst, de uniek-singuliere persoonlijkheid, die er zich in uitspreekt, opspoot);

Tenslotte: de Receptie- of ontvangsttheorie (R. Jauss: ook wel Reader-Response-kritiek geheten, die nagaat hoe de lezer/ hoorder de tekst verwerkt ('receptie' = opname, verwerking)).

Eigenaardiger wijze vermelden Peck/Coyle niet de Dieptepsychologische literatuurkritiek (die het on- en onderbewuste in de tekst opspoot). Deze strekkingen kunnen als uitwendige tekstkritiek bestempeld worden.

Vermeldenswaard is ook het Socialistisch Realisme, dat tot aan de glasnost en de perestrojka van M. Gorbatsjef, in de Sovjet-Unie, toonaangevend was, maar nu, als mededingster, de Liberals (opene) kritiek gekregen heeft.

Gaat u dit aan?

Gij, studentin/ student, die een eindwerk gaat maken zult lezen, - soms heel wat lezen. Teksten lezen. Hoe gaat gij lezen? Gaat gij de tekst op zich, abstractie gemaakt van steller, van tijd en ruimte waarin hij zich situeert (inwendige lezing), nemen? Of gaat gij - wel van de tekst uitgaand - meer letten op de steller ervan, op de tijd en de ruimte, waarin hij begrijpelijk(er) wordt (uitwendige lezing? Aan U, voordat gij begint, ... U daarvan bewust te worden.

Appl. mod.-- Vergelijken wij twee recente grondslagenonderzoeken van de politieroman (1) ('polar').

(1). *Patricia Highsmith, L'art du suspense*, Paris, 1987, schetst ons de psychologie, die aan het werk is in haar eigen - beroemde - politieromans ("de vorstin van de misdaad" is haar etiket). Vanaf de eerste intuïties tot aan de eindtekst (RH 17: genetische methode) is haar hoofdbekommernis : "Hoe, vanaf het eerste zinnetje, de lezer(es) boeien?"

Opm.-- Dit is een typisch ‘retorische act’. Let eens goed op wat Protagoras van Abdera (RH 16) ooit als doelstelling van de ‘euboulia’, de efficiënte raad, gaf :

1. De aandacht wekken,
2. De belangstelling prikkelen,
3. De begeerte aanwakkeren,
4. De instemming uitlokken

(Cfr L. Bellenger, *La persuasion*, Paris, 1985, 36/40 (*Marketing et sophistique*)).

Terloops: één der kentrekken van Patricia Highsmith is haar USA-flair voor het kassucces (waarbij zij “een goed boek” heet het boek dat “vele lezers heeft”).

Bij deze hoofdbekommernis, boeien, komt een tweede kijken: de politie - o.g.v. aanduidingen (één type van tekens) - spoort de misdadiger/ misdadigster op. Daarin zit wat de oude retoren heten ‘suspensio’, intrigerend verhalen.

J. Broeckart, *Le guide du jeune littéraire*, t. I (*Eléments généraux et compositions secondaires*), Bruxelles, 1872, 100, legt uit: is ‘suspensio’, de aandacht gespannen houden, ‘suspense’ (kijk naar Highsmith’s titel: ‘*L’art du suspense*’), het feit dat men de hoorder/ lezer in het onzekere houdt omtrent wat men gaat zeggen.

Terloops. Een degelijk werk als *Metzlers Literaturlexikon* heeft de term ‘suspensio’ (suspense) niet eens in zijn repertorium, maar men vindt hem wel bij een J. Broeckart, een goede eeuw geleden,-- waarbij duidelijk wordt dat men “een oud boek” nog niet te vlug moet wegslijten. Wie de term ‘suspension’ wel vermeldt, met de nodige soms zeer gesofistikeerde uitleg, is H. Morier, *Dict. de poétique et de rhétorique*, Paris, 1981-3, 1053/1057.

(2) Ernest Mandel, *Meurtres exquis*, Paris, 1987, schetst ons de (Marxistische) sociologie, die het lezerspubliek van de misdaadroman ‘verklaart’. Mandel is de theoreticus van de IV-de Internationale en steller van een *Traité d’ économie marxiste*. Mandel staat uitvoerig stil én bij het succes én bij de ontwikkelingsgang (RH 17: genetische methode) van de ‘polar’, de detectieveroman. De politieroman heet men ook wel “het opium van de nieuwe middenklassen”.

Inderdaad: het begon met struikroververhalen, ging door met de whodunit en de Série noire USA-stijl, tot en met de sociologische detectiveverhalen sinds 1968. Doorheen dit fenomeen (zicht- en tastbaar gegeven), ‘leest’ Mandel tot wanneer hij de ‘hypothese’ erin, erachter, ontdekt: de middenklassen voelen de burgerlijk-kapitalistische maatschappij aan als een ondoorzichtig mysterie: wie ontwart, eigenlijk, de mechanismen die de olieprijs doen stijgen en dalen.

Waardoor komt het dat ons dagelijks brood plots heel wat duurder wordt? Wat gaat schuil achter de op-en-neergaande rentevoeten? Ga zo maar door.

Slotsom: een onontwarbaar leefmidden.

Als wij Mandel goed begrijpen: in de detectiveroman ontmoet de middenklasse, vooral, een model van het origineel (de samenleving). Een model is een gekend iets zo dat men, d.m.v. dat gekende, iets onbekends (hier: de maatschappijmechanismen) beter begrijpt. Dat onbekende heten de modeltheoretici “het origineel”.

Hierbij verwijst Mandel naar *Ernst Bloch* (1685/1977), o.m. bekend om zijn *Das Prinzip Hoffnung* en zijn inzet voor de pacifistische studentenbewegingen.

“Er is niets verwonderlijks aan het feit dat ontwikkelde mensen a.h.w. bezeten zijn door geheimzinnige geschiedenissen: functioneert, tenslotte, de hele bourgeoisie maatschappij niet als één groot mysterie?”.

Besluit.

Weerom: de hulpwetenschappen - o.m. de psychologie, de sociologie en, ook, onvermijdelijk ineenlopend, de culturologie - worden a.h.w. actief in de tekst- en literatuurwetenschap.

Wanneer gij dus uw eindwerk maakt, hou er rekening mee dat de teksten, die gij in dat verband leest, misschien ook vatbaar zijn voor wat wij zo-even (zeer schetsmatig) hebben aangeduid, nl. de benadering door de drie genoemde wetenschappen.,

Het ‘corpus’ van de teksten, die gij leest.

Het ‘corpus’ is, hier, de totaliteit van de teksten, die ter beschikking liggen,-- b.v. wanneer gij uw eindwerk lezingen voltooid hebt.-- Doch zo simpel is het nog niet. Gij kunt, onmogelijk, alle teksten weergeven. Gij zult, dus, moeten kiezen. Wat gaat gij kiezen uit dat corpus?

Wij verwijzen, hier, naar de leerlingen van *Ferd. de Saussure*. Zij - en niet hij - hebben zijn wereldberoemde *Cours de linguistique*, Paris, 1916-1, uitgegeven.

Reden: de leer van de Saussure lag verspreid over het hele corpus, dat hij naliet.

1. Alles publiceren behelst overbodige gedeelten.
2. Juist één cursus was onvolledig.
3. De originele gedeelten waren te eenzijdig.
4. Uit alle teksten maakten zijn studenten een nieuw werk, maar zo trouw mogelijk de meester weergevend.

V. Retoriek als informatie - of communicatietheorie. (38/51)

R. Barthes, *L'av. sém.*, 95, vestigt er terecht de aandacht op dat Aristoteles, in zijn Retoriek een eigenaardige werkwijze vertoont:

(i) *Retoriek I* behandelt de berichtgever als bron van een boodschap, de redenaar (met zijn betoog e.d.m.);

(ii) *Retoriek II* heeft het over de berichtontvanger als “receptor/ receptrix” van een boodschap (waarbij het publiek en de driftenleer ontwikkeld worden);

(iii) *Retoriek III* behandelt de berichtgeving als draagster van een boodschap (waarin dan de ‘taxis’ (dispositio, schikking; RH 12) en de ‘lexis’ (elocutio, vormgeving; RH 12) te pas komen).

Deze uiteenzettingsvorm van Aristoteles verraadt een overduidelijke communicatietheorie. Het is dan ook, niet verwonderlijk dat in de recentere literatologie deze basistheorie, in geactualiseerde vorm terugkeert.

Bibl. st..

- G. Fauconnier, *Algemene communicatietheorie*, Utr./Antw. 1981;
- J.R. Pierce, *Symbolen en signalen (Aard en werking van de communicatie)*, Utr./Antw., 1966 (Eng. oorspr. werk: *Symbols, Signals and Noise*, New York, 1961; Pierce inspireert zich zeer nadrukkelijk aan de wiskundige communicatie- of informatieleer van Claude Shannon, *A Mathematical Theory of Communication* (1949));
- Colin Cherry, *On Human Communication (A Review, a Survey, and a Criticism)*, Cambridge (Mass.)/ London, 1966-2 (een basiswerk);
- G. Mannoury, *Handboek der analytische signfica*, Bussum, 1947 (het werk handelt over het hele verstandhoudingsleven van de mens en de deze fenomenen behandelende ‘begripskritiek’);
- B. Stokvis, *Psychologie der suggestie en autosuggestie (Een signifisch-psychologische uiteenzetting voor psychologen en artsen)*, Lochem, 1947 (een toegepaste signfica);
- J. Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankf.a.M., 1981 (waarover Th. Mertens, *Habermas en Searle (Kritische beschouwingen bij de theorie van het communicatieve handelen)* in: *Tijdschr.v.Filos.*, 48 (1986): 1 (Maart), 66/94

R. Barthes, *L' av. sém.*, 86, definieert de ‘Oude retoriek’ als de metataal (spreken over) over de taal, zoals zij retorisch (eng en breed) gesproken en geduid werd vanaf de V-de eeuw voor Christus tot op onze dagen. Deze gesproken (en geschreven) en geduide taal is dan, in het jargon, de ‘objecttaal’ van die metataal. Ofschoon Barthes bekend dat de Oude retoriek ‘mal connue’ (o.c.,86), slecht gekend, is, toch staat hij - wat hij noemt - een nieuwe semiotiek (tekenleer) omtrent het geschrevene en gesprokene voor. Wat behelst dat hij zich in de communicatieleer situeert.

De semiotiek.

Aangezien communiceren van informatie (boodschap) geschiedt d.m.v. tekens ('symbolen'), is een tekenleer op haar plaats in een communicatieleer.

Bibl. st.

-- Ch.W. Morris, *Foundations of the Theory of signs*, in: *International Encyclopaedia of Unified Science*, Series I, No. 2, Chicago, 1938 (Morris valorizeert de semiotiek van Ch. Peirce (1839/1914));

-- Colin Cherry, *On human Communication*, 219/257 (*On the Logic of Communication (syntactics/ semantics/ pragmatics)*);

-- I.M. Bochenski, *Wijsgerige methoden in de Moderne wetenschap*, Utr./ Antw., 1961, 48/ 50 (*De drie dimensies van het teken*).

-- T. van Dijk, *Tekstwetenschap (Een interdisciplinaire inleiding)*, Utrecht/ Antwerpen, 1978, 71/74 (*Wat is pragmatiek?*);

-- Max Bense, *Semiotic (Allgemeine Theorie der Zeichen)*, Baden-Baden 1967;

-- B. Toussaint, *Qu' est-ce que la semiologie?*, Toulouse, 1978 (de Saussuriaanse tegenhanger van de Peirciaanse tekenleer);

-- U. Eco, *Le signe (Histoire et analyse d' un concept)*, Bruxelles, 1988.

Wij herhalen, kort, wat de semiotiek zegt.

Gij zegt b.v. tot een leerling(e): "Wat verstaat gij onder een vierkant?"

Syntactisch: de volgorde van de woorden, die uw zin tot een zinnig (informatiebevattend geheel maken, wordt door de syntactische semiotiek nagegaan.

Semantisch, de betekenis (= informatie, boodschap), die gij in die zin legt en waarvan gij hoopt dat het kind ze snapt, is object van de semantische semiotiek.

Pragmatisch: met het uitspreken van die zin wilt gij een resultaat bereiken; de 'strekking' (doelgerichtheid) van uw spreken wordt door de pragmatische semiotiek onderzocht.

Opm. -- Volgens J.R. Pierce, *Symbolen en signalen*, 11, heeft A.J. Ayer (1910/1989; Taalanalytisch denker) de algemeenheid van het informatieproces toegelicht: wij communiceren niet enkel zakelijke informatie, maar ook vergissingen, wensen, bevelen, gemoedstoestanden.

Warmte en moedermelk worden, op dierlijk vlak, doorgegeven en uitgewisseld.-- Bewegingen allerhande, energieën worden uitgewisseld in de anorganische natuur.

Gevolg: communicatie is én alom aanwezig en danig belangrijk.

Wij hebben het, hier, natuurlijk allereerst over de typisch menselijke uitwisselingen.

Opn. - A. Heymer, *Vocabulaire éthologique (Allemand/ Anglais/ Français)*, Berlin/ Hamburg / Paris, 1977, 191s., heeft het over de gedragsbiologie, die bij dier en mens verstandhoudingsmiddelen vaststelt. Denk aan tactiele (b.v. het verzorgen van het lichaam door aanrakingen allerhande), chemische (b.v. de parfums), optische (beweging, mimiek b.v.), akoestische (o.m. geluiden, woorden), zelfs elektrische (denk aan sommige vissen) communicatie- en interactiemiddelen.

Wij zeggen wel: “communicatie- en interactiemiddelen, want communicatie van loutere informatie wordt, in de ‘receptie’ (de opvang, de berichtontvangst), toch stevast aanleiding tot reactie op een actie. Tot daar deze ethologische opmerking.

Twee types van communicatieleer

G. Fauconnier, *Algemene communicatietheorie*, wijst erop hoe gevarieerd de informatietheorieën, de laatste jaren, geworden zijn.

A. -- De elektrische communicatie en haar analyse gaven aanleiding tot een wijdverspreide communicatieleer, die in technische, machinale termen denkt. Sedert *Cl. Shannon/ W. Weaver, The Mathematical Theory of Communication*, Urbana (Illinois), 1959, beschikken wij, inderdaad, over een zeer technische berichtgevingsleer, die het heeft over ‘de bron (verzender)’ van het bericht, de ‘codering’ (in tekens omzetten) en ‘decodering’ (het verstaan van die tekens als de dragers van de boodschap), de ‘ontvanger’ (bestemming(e)) van de boodschap.

B.-- Meer in de geest van de Fenomenologie (E. Husserl) en de “verstehende Methode” (W. Dilthey) - de geest der Geisteswissenschaften - is b.v. *M. van Schoor, Bestaanscommunicatie*, Bloemfontein, 1977: de leer der berichtuitwisseling is human - intersubjectief,-- in termen van ‘mededeler’ - ‘medium’ (= code, tekens), waarin de ‘mededeling’ (boodschap) vertolkt wordt - ‘ontvanger’.

Hier heeft men het over communicatie en interactie in termen van ‘ontmoeting’ (kennismaking tussen personen, -- en niet tussen zaken, dingen).

De signifische benadering. (41/48)

a. Lady Victoria Welby, ooit hofdame onder koningin, Victoria (1819/1901), was geschokt door de vele vormen van misverstand (en wantrouwen), die de betrekkingen tussen de onderscheidbare groepen binnen de samenleving beheersten. Om deze weg te werken startte zij, in 1896, het signifisch onderzoek.

Terloops: E. Walther, Hrsg., Ch.S.S. Peirce, *Die Festigung der Ueberzeugung und andere Schriften*, Baden-Baden, 1965, 143 (*Ueber Zeichen,-- aus Briefen an Lady Victoria Welby*), verraadt ons dat deze dame hoge wetenschappelijke betrekkingen onderhield.

b. Wat bestudeert die signifika? “The significance in all its forms and thus ...working in every possible sphere of human interest and purpose”. (De ‘betekenis’ in al haar vormen, en, dus... aan het werk in iedere mogelijk kring van menselijk belang en doelstelling).

De ‘Signifische Kring’.

Tot de signifische Kring’ behoorden *Gerrit Mannoury* (1867/1956; Nederlands wiskundige, die de baanbreker was, in Holland, van het grondslagenonderzoek inzake wiskunde; schrijver van *Handboek der analytische signifika* 2 dln., 1947/1948, en van een inleidend werk, nl. *Significa*, 1949),

-- L.E.J. Brouwer (1881/...; *Intuitionistisch grondslagenonderzoek logistiek en der wiskunde*);

-- Frederik van Eeden (1860/1932; Tachtigerfiguur, -- arts, wijsgeer, redenaar, -- dichter en prozaschrijver; bekeerde zich tot het Katholicisme; was zeer begaafd op occult gebied);

-- Pater J. van Ginneken, S.J., prof in literatologie Univ Nijmegen; linguïstisch baanbreker);-

-- ook nog: Dr Godefroy, Prof Clay, Prof Westendorp Boerma, Prof Fischer e.a..

De vergaderingen namen de vorm aan van Socratisch gevoerde gedachtewisselingen (dialogen).-- In de geest van Victoria Welby stond men stil bij de menselijke verstandhoudingsmiddelen, vooral vanuit psychologisch en sociologisch oogpunt.

Reden: de ‘betrekkelijkheid’ van iedere taaluiting. Een taaluiting, immers, verstaat men maar ten volle, wanneer men ze situeert in de psychologisch-sociologische context.

Voor Mannoury deed aan stelselmatige signifika, zoals zijn werken dit aantonen. Hij definieerde ‘significa’ als “de leer omtrent de verstandhoudingsmiddelen” Daaronder plaatste hij, op de eerste doch niet de enige plaats, de taaluitingen, waardoor wij elkander beïnvloeden.

In dat verband had Nannoury het over soorten ‘taalgradaties; immers hij lette op de vele wijzen (‘perspectieven’) waarop de taal als verstandhoudingsmiddel gebruikt wordt.

Appl. mod..

Zo kan men het taalgebruik typeren vanuit het leefmidden. Waaronder hij verstond “het geheel der maatschappelijke omstandigheden”(wat op sociologisch oogpunt wijst). Zo onderscheidde hij de gemeenzame taal van de ambtelijke taal.

‘Gemeenzaam’ is iemand met een medemens in de mate dat hij/ zij er vertrouwelijk, op voet van gelijkheid, mee omgaat. Eén der varianten van gemeenzaamheid is ‘intiem’ of ‘familiar’ omgaan. Dat doet een ambtenaar/ambtenares nu eenmaal, als ambtenaar/ambtenares, niet.

Denk aan uw gebuur notaris. Als gebuur heeft hij met u een verstandhoudingsvorm, die zelfs gemeenzaam zijn kan. Maar als ambtenaar - wanneer hij b.v. u een notarieel stuk voorleest - zal hij die gemeenzaamheid - minstens gedeeltelijk - afleggen; dan gedraagt hij zich, ook tegenover u, ofschoon gebuur/ geburin, afstandig - ambtelijk.

Besluit: twee vormen van verstandhouding spelen hier dooreen, de gemeenzame en de ambtelijke.

Opn. -- Vergelijk daarmee uw gedrag als leerkracht b.v. : als kind van uw gebuur zult gij een leerling(e) van u - bij u thuis - nogal wat anders aanspreken en behandelen dan wanneer datzelfde kind, voor u, op de schoolbank zit. M.a.w.: van gemeenzaam wordt uw gedrag, uw taal, ‘ambtelijk’.

Bally’s kritiek op de traditionele retoriek. (42/43)

Charles Bally (1865/1947) was één der vele leerlingen van F. de Saussure (1857/1913), de semioloog. - In zijn *Le langage et la vie*, Genève/ Lille, 1952-3, 13s., heeft hij het over de klassieke retoriek en de erbij aansluitende taalkunde. Tot omtrent 1800 - zo zegt hij - bestudeerde men de taal nooit om haarzelf. Of het nu om grammatica of retoriek (eng of breed) ging, men wou stevast - d.m.v. taal

- (i) logische vorming geven,
- (ii) leren schrijven en spreken met stijl,
- (iii) vooral literaire cultuur, d.m.v. de grote klassieke schrijvers; bijbrengen.-- Alles dingen die Bally perfect gewettigd vindt.

Eén ding merkt hij op: de onderschatting van de dagelijks gesproken taal, die men, gemakkelijk, als te ‘onverheven’ (RH 28) aanvoelde. In het Frans blijkt dit nog duidelijker: ‘la langue vulgaire’.

Deze taal - aldus steeds Bally - is, nochtans, “la seule véritable, parce que la seule originelle” (o.c.,13). Wat men, tot op zekere hoogte, kan in twijfel trekken: wat verstaat men, nu, juist onder ‘echte taal’ (langue véritable?) Bally verdedigt hier een soort ‘taalpopulisme’. -- Wat zijn goed recht is, natuurlijk.

Rond 1800 doet zich een aardschok voor: men ontdekt het Sanskriet, een taal die, onder zekere oogpunten, ‘archaischer’ (ouder) is dan het - tot dan toe - als oudste talen gecultiveerde Grieks en Latijn. Men ontdekt zodra analogieën tussen de verschillende Indo-Europese idiomata en de vergelijkende spraakkunst ontstaat. Men ontdekt dat, behalve het bewuste denken, ook het collectief-onbewuste, aan het werk veel meer in grote volksmassa’s dan in de intellectuele bovenlagen, taalvormend is.

Ook verzet Bally, met alle eerbied, zich tegen de eenzijdig-rationele en eenzijdig-intellectualistische taalopvatting van zijn leermeester de Saussure. En wel o.g.v. de analyses van de ‘natuurlijke taal’, voor zover deze niet-literair, maar in het werkelijke leven (niet zozeer geschreven maar wel) gesproken wordt. Immers daarin komen drie aspecten van talig gedrag naar voren, die in de Saussuriaanse semiologie onderduiken:

- (1) het sprekend subject (ik, gij, wij spreken),
- (2) de hele situatie, waar binnen gesproken wordt (ik en gij zijn leerkrachten en hebben het over onze moeilijke leerlingen b.v.),
- (3) de niet-logische inslag, van waaruit gesproken wordt (ik zie b.v. dat mijn collega, ‘gij’, “er neurotisch van geworden” is).

Etienne Gilson (1884/1978; de grote kenner van de Middeneeuwse Scholastiek), in zijn *Linguistique et philosophie*, Paris, 1963, 68, zegt:

“Om de betekenis van het woord ‘paard’ te kennen, moet men er één gezien hebben. Meteen volstaat het de naam van het dier te verbinden met het dier in kwestie of met het beeld ervan om de betekenis te vatten. (...)”

De betekenis van een woord duikt op in het leven en in de geschiedenis: door met gegevens geconfronteerd te worden, al levend (in het kader van de geschiedenis van een volk met een taal), en aan die gegevens woorden te hechten, leert men de termen van een taal en de betekenissen ervan”.

Wat men een soort “levensfilosofisch-historicistische” opvatting kan heten.

De psychodramatische 'significa' van Moreno.

Jacob L. Moreno (1889/1974), de stichter van de groepenpsychotherapie.

In zijn *Gruppenpsychotherapie und Psychodrama (Einleitung in die Theorie und Praxis)*, Stuttgart, 1973-2, 15f., schetst hij zijn positie als volgt. Men kan het hebben over drie psychiatrische revoluties:

(1) *Philippe Pinel* (1745/1826; *Traité medico-philosophique sur l' aliénation mentale ou la manie* (1801)) staat, i.p.v. van de keiharde krankzinnigenbehandeling, de 'zachte' omgang ermee voor ("Hij bevrijdt de waanzinnigen uit hun/ haar geketende toestand");

(2) *Sigmund Freud* (1856/1939; *Psychoanalyse*) sticht, i.p.v. de eenzijdig-medische behandeling, de psychotherapie als vast bestanddeel van de geneeskunde;

(3) *Moreno*, met zijn sociometrie, sociatrie en psychodrama, vervangt de individuele psychotherapie door een groepspsychotherapie. Dit vanaf omtrent 1914.- Zie hier wet Moreno zegt, o.c., 3/4:

"De therapeutische groep is (...) niet enkel een tak van de geneeskunde en een vorm van samenleving, maar ook de eerste stap in de kosmos.

De vraag rijst : "Bestaat er een kosmisch type van verstandhouding?". Wat Moreno, onder die eerder bevreedende term 'kosmisch communiceren' verstaat, legt hij als volgt uit:

(i) er is, vooreerst, de louter gespreksmatige (hij heet dat 'dialogische') vorm binnen de groepen, -- een methode die geldig is en blijft in een groep,-- methode, die zich van de taal bedient;

(ii) er is, tegelijk, de 'kosmische' vorm van communicatie en interactie : "Hoe gewichtig de taal, in de ontwikkeling van de enkeling en de groep, ook zij, zij is steeds slechts de in hoofdzaak logische (...) vorm van de verstandhouding". Aldus letterlijk Moreno.

Vooraf in de leefwereld van de baby en het kind spelen niet-talige factoren een hoofdrol. "De taal vertegenwoordigt slechts een deel van de ganse psyché". Weerom Moreno's eigen woorden. In de zgn. 'groepen' is - dan ook - als methode een communiceren en interageren aangewezen, die de taal overschrijdt.

Opm.-- De term 'kosmisch' gebruikt Moreno om aan te duiden dat de mens, behalve in de maatschappij (sociologie), ook thuis is in de hele kosmos, het ganse heelal (wat o.m. sensitiviteit e.d.m. behelst). Uit dit alles blijkt dat een communicatieleer meer moet bevatten dan een veralgemeende informatieleer type Cl. Shannon.

Berthold Stokvis' significatieve psychologie (75/78).

B. Stokvis, Psychologie der suggestie en autosuggestie (Een significatieve-psychologische uiteenzetting voor psychologen en artsen), Lochem, 1947, 33/58, zet ons uiteen "de elementen van het proces der suggestie en autosuggestie".

Merk op hoe communicatietheoretisch (RH 38) zijn zienswijze is:

(i) de suggestie speelt zich af als een proces, d.i. een verloop, tussen
a. de suggestor en **b.** de gesuggereerde, die **c.** een suggestie ('inhoud' geheten) uitwisselen;

(ii) de autosuggestie is een proces tussen

a. de autosuggestor en **b.** de autogesuggereerde, die **c.** een 'inhoud' uitwisselen.--
'Massasuggestie' (o.c., 216/226) is hetzelfde proces maar gekenmerkt door
a/ gelijkgerichte neiging van vele enkelingen
b/ o.g.v. hun samenzijn als beslissende oorzaak.

O.c., 31, tracht een soort (vage) definitie te geven van 'suggestie': deze staat of valt met 'psychische resonantie', d.i. de algemene beïnvloedingsmogelijkheid tussen mensen onderling, voor zover zij een gemeenschappelijke beleving doormaken.

Om reden van het zeer algemene karakter van 'suggestieve processen' staan wij daar even bij stil.-- Stokvis, o.c., 33vv., licht dit toe.--

(i) De suggestor moet ertoe in staat zijn het geloof en het vertrouwen in **a.** de mogelijkheid (als hypothese) en **b.** de werking (als resultaat hebbende actie) van zoiets als 'suggestie' te doen ingang vinden (RH 10).

(ii) Pas dan gaat de gesuggereerde in op gedachten, gevoelens en wilsacten van de suggestor (de inhoud),-- zo dat de gesuggereerde deze 'inhoud' als vanuit hemzelf komend (wat dan 'autosuggestie' wordt) aanvoelt.

Inderdaad: vanuit de suggestor gezien (perspectief 1) is er heterosuggestie; vanuit de gesuggereerde gezien begint het als heterosuggestie, maar eindigt het als autosuggestie (perspectief 2). M.a.w.: de verstandhouding is op de duur zo dat wat vreemd is, als eigen bezit doorleefd wordt.

Als paradigma bij uitstek behandelt Stokvis de arts.

Dergelijke significatieve actie geschiedt niet enkel doordat de arts de patiënt(e) met woorden - in Moreno's taal: logisch - 'suggereert'. De medische suggestie verloopt ook d.m.v. andere duidings- en verstandhoudingsmiddelen - in Moreno's taal: 'kosmisch', niet-logisch. Een geneesmiddel voorschrijven, een dieet aanbevelen, de patiënt(e) elektrisch bewerken, hem/ haar

N.v.d.r.: Blad 46 ontbreekt !!

Opm. -- Men merke op dat Stokvis hier aan cultuurgeschiedenis en vooral aan etnologie doet. Wie daar meer wil over weten, kan b.v. *G. Welter, Les croyances primitives et leurs survivances (Précis de paléopsychologie)*, Paris, 1960, inzien. Een man als Freud had gelijk toen hij, om de Moderne mens te begrijpen, vooral in zijn onbewuste lagen (de 'kosmische' lagen, om met Moreno te spreken), naar de Archaische mens teruggreep,-- naar de rudimenten, 'les survivances', de getuigeresten ervan,

Opm.-- Men lette erop dat Stokvis, hier, een type van suggestie ter sprake brengt, nl. de suggestie via een materieel object, waarin 'iets' (steeds dat merkwaardig ontologisch basisbegrip) aanwezig is dat, als inhoud van suggestie, overgedragen wordt. -Suggestie kan ook zonder zo'n stoffelijk voorwerp, natuurlijk.

In dit verband zij erop gewezen dat Moreno's onderscheid, ja, scheiding van 'talig' en 'niet-talig' communiceren zeer betrekkelijk is: een Mannoury spreekt van 'taaldaad'. Een woord, een zin b.v. kunnen én logisch én extralogisch zijn, tegelijk.

Bij de Archaische mens geldt het 'magisch geladen woord' (waarin, met de klank en de erin aanwezige gedachte, 'iets', dat niet die klank en niet die gedachte is, overgedragen wordt).

Zo zegt Mannoury, *Inleiding*, in: *Stokvis, Psychologie ...* 13;

"Significa is de leer der taaldaden.-- Een taaldaad is een daad, waarmede één mens of een groep mensen (kort: 'de spreker') zekere psychische inwerkingen op één ander mens of een andere groep mensen (kort: de 'hoorder') wil uitoefenen"

Hier zij, kort, verwezen naar de Taalanalyticus *J.L. Austin* (1911/1960; *How to do Things with words*), die een der eersten was om het handelingskarakter van, minstens, een gedeelte van de taal centraal te stellen. Taal, in de 'constatieve' (vaststellende) zin, 'representeert' (= geeft weer) de werkelijkheid; taal, in de 'performatieve' (taaldaad) zin, verandert de werkelijkheid. Wat leidt tot beschrijvende uitspraken en talige handelingen.

Meer nog: het is moeilijk de 'descriptieve' en 'performatieve' taal te onderscheiden. Binnen de dagdagelijkse taal lopen de twee - meestal - ineen. Wanneer ik, b.v., zeg: "Ik beloof het u", dan is dit weergeven van werkelijkheid én, tegelijk, de belofte doen,-- in die beschrijvende termen.

Het handelingskarakter der taal duidt Austin aan met 'illocution'.

De verklaring van het introjectiemechanisme.

Hiermee waren wij - in de tekst van Stokvis, hierboven - gekomen aan het aspect 'receptie' (ontvangst, opname) van het proces.-- "Dit introjectiemechanisme is slechts mogelijk indien de (zieke) zich met de arts vereenzelvigd, 'identificeert'. En dit introjectie- en identificatiemechanisme kan zich alleen dan voltrekken, indien de gebondenheid door sympathie bestaat". (O.c.,34v).

Stokvis valt, hiermee, gedeeltelijk terug op de dieptepsychologie, waarop hij zich, o.c.,112v., uitdrukkelijk beroept. De nodige 'sympathie', met allerlei gevoelsreacties ermee verwant (eerbied, ontzag,-- 'libido', lustgevoel (in de o.m. Freudiaanse zin)), haalt de gesuggereerde uit zijn 'Eros' (niet te verwarren, zoals vaak gebeurt, met geslachtelijkheid in de zin van volwassen seksualiteit, natuurlijk).

Het spreekt vanzelf dat er, behalve deze Psychoanalytische verklaring, nog andere zijn. Zo b.v. de occultistische, die b.v. hetzij van 'magnetisme' (denk aan het Mesmerisme b.v.) hetzij van 'levenskracht' spreekt.

De toepassing in uw leven, studentin/ student,

Aangezien communicatie zo frequent is, zal wel moeilijk een eindwerk te vinden zijn, waarin dit niet van pas komt.

Maar is meer. Stokvis zegt : "Mutatis mutandis (na veranderd te hebben wat moet veranderd worden) voltrekt zich hetzelfde (suggestie)proces in de opvoeding,-- wanneer door de ouders of leerkrachten gedachteninhouden of voorstellingen aan kinderen worden (door)gegeven.-- Ook hier hebben wij de 'erotische' (*opm.*: in de zo-even aangeduide, zeer brede zin) gebondenheid - autoriteit van de opvoeder - waardoor zich het identificatie- en introjectiemechanisme voltrekt.

"Slechte leerkrachten" zijn, veelal, zij bij wie de 'erotische gebondenheid' niet of niet voldoende tot stand komt". (o.c.,35).

Dit aspect van ons leerkrachtleven moeten wij zeker eens bij onszelf nagaan. Gaat er 'iets' uit van wat wij zijn, zeggen, tonen, e.d.m.? Wat voor axiologische (waardeleerstellige) eigenschap vertoont dat 'iets'? "Zodra ik hem ook maar zie of gewaarword, ben ik al misselijk" hoort men soms zeggen. Dat betekent dat het 'iets' dat, als suggestie-inhoud, uitgestraald wordt als 'niet-goed' overkomt.

"Die leerling(e) maakt mij ziek" hoort men op tijd zeggen: hij / zij straalt 'iets' uit dat de leerkracht als negatief ervaart.-- Suggestie is een zeer frequent gegeven.

***De duidingsleerstellige benadering.* (49/51)**

Communicatie (en interactie) impliceert het feit dat de boodschap (de 'inhoud', de 'informatie') ingang vindt,-- wat het receptieaspect is.

A -- *De (Duitse) hermeneutiek.*

Bibl. st.: H. Arvon, *La philosophie allemande*, Paris, 1970, 116/ 120.

1. Aanvankelijk - en heden nog wel - betekende 'hermeneutiek' een hulpwetenschap van de rechtsleer en de godgeleerdheid: zij analyseerde de actualiseringen van (al)oude teksten,-- wetteksten, Bijbelteksten, die uit het verleden (een voorbije cultuur) komend moesten herduid, op nieuwe wijze geïnterpreteerd worden.

2. Doch, sedert D. Schleiermacher (1768/1834), wordt 'Hermeneutiek' de naam voor een hele filosofie (in zijn *Dialektik* (1839)): voor Schleiermacher is het verstaan, de duiding (= interpretatie) van een tekst slechts volledig, wanneer de inhoud (de boodschap of informatie) ervan opgenomen ('geïntegreerd') wordt in het leven van degene die de tekst 'leest'. Het wordt een epistemologie of kennisleer.

Sindsdien werd die verbrede duiding van 'Hermeneutiek' overgenomen (en, gedeeltelijk, herduid) door de historische school (F.K. von Savigny (1779/1861: door massale detailkennis de tekst verstaan) en door W. Dilthey (1833/1911: *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1883),-- met de 'verstehende Methode'), om voort te leven tot heden (denk aan P. Ricoeur, *le conflit des interprétations (Essais d'herméneutique)*, Paris, 1969).

B -- *De duidings - of interpretatieleer van Peirce.*

Ch. Peirce (1839/1914; RH 39 (semiotiek); 41: V.Welby) heeft ons ook een duidingsleer nagelaten.

Bibl. st.:

-- W.B. Galle, *Peirce and Pragmatism*, New York, 1966;

-- K.-O. Apel, Hrsg., *Ch.B. Peirce, Schriften I/II*, Frankf.a.m., 1967/1970.

Voor Peirce is de mens wezenlijk - wat hij heet - 'an interpretant' (een duider). En wel van tekens (daarvandaan dat de semiotiek centraal staat).

Appl. mod.

(i) Een verwonderlijk feit, F, wordt vastgesteld. B.v. "Dit kind studeert slecht".

(ii) Maar, indien de abductie, A, waar is, dan wordt dit verwonderlijk feit, F, 'begrijpelijk' ('abductie' = veronderstelling, hypothese).

(iii) ***Gevolg:*** er is een ernstige reden om te gissen dat A waarheid bevat.-- 'A' is een teken, een denkteken, in de geest, dat de duiding (verklaring) van F bevat. Denk b.v. aan het uiteengeslagen gezin van het slecht studerende kind,-- als mogelijke verklaring.

De A-B-C- theorie over de persoonlijkheid.

Een zeer boeiende toepassing van beide duidingstheorieën biedt ons A. Ellis/ E. Sagarin, *Nymfomanie (Een studie over de hyperseksuele vrouw)*, Amsterdam, 1965, 137vv..

A.-- Het punt 'A', in de taal van beide psychologen - psychiaters, is een feit, b.v. een diepe teleurstelling, opgelopen hetzij met één der beide ouders hetzij met een verloofde,-- een 'frustratie', zoals men nu graag zegt.

B. -- Het punt 'B' is de duiding - niet zozeer een zinvatting maar wel een zinstichting - door de persoon in kwestie, die feit 'A' meemaakt. In de woorden van Ellis/ Sagarin: "B is wat de persoon zichzelf wijsmaakt naar aanleiding van A" (o.c.,138).

C.-- Het punt 'C' is de (verkeerde) reactie op A, 'neurotisch' geduid in B. "Bij A kreeg ik niet wat ik wilde en 'daardoor' geraakte ik overspannen in C". (o.c.,137).

Ziedaar de A-B-C-theorie over de persoonlijkheid, vooral de psychiatrische persoonlijkheid.-- in dit geval de persoonlijkheid der 'nymfomane', die van de ene man naar de andere gedreven wordt, met als kentrekken

- a. radicaal gebrek zelfbeheersing ("Komt de drift op, dan moet zij snel bevredigd worden")
- b. onverzadigbaarheid ("voortdurend moet de nymfomane een bed in").
- c. dwangmatigheid ("Al zou ik het willen, ik kan het niet meester). - 'Compulsiviteit',
- d. zelfverachting ("Ik ben een slet").

De veelduidigheid.

'Veelduidigheid' betekent dat één gegeven, 'G', aanleiding geeft tot meer dan één duiding, 'D' (D1, D2,...Dn).-- Ellis / Sagarin verduidelijken als volgt.

I.-- De duiding van het 'gezonde verstand' (zoals stellers zelf zeggen).

Ik heb, bij punt A, iets beleefd dat ik nooit zal vergeten. Maar - in punt B - zeg ik "Ik kan deze ongelukkige gebeurtenis - b.v., een erge seksuele teleurstelling (b.v. : "Ik kan geen orgasme bereiken") - wel verwerken. Ik zal het feit A altijd betreuren, maar ik kan het dragen.

Gevolg: bij punt C doorleef ik getemperde gevoelens van teleurstelling, spijt, ergernis, -meer niet".

II.-- De duiding van het neurotisch gemoed.

Ik heb, bij punt A, iets beleefd dat ik niet kan vergeten.- In punt B zeg ik "Ik kan het gebeurde niet verwerken. Het is gewoon vreselijk. Afschuwelijk is het. Het maakt mij tot een waardeloos iemand".

Gevolg: bij punt C, de eindredactie, val ik ten prooi aan felle negatieve emoties (kommer, depressie (neerslachtigheid), woede, vijandigheid of ‘smartlap’ (melodrama))”.

Besluit: - Niet de mislukking (feit A), maar de instelling, houding - duiding - tegenover de mislukking (duiding B) geeft aanleiding tot b.v. nymphomanie (neurose) (eindredactie C).

Opm.-- Ellis/ Sagarin, o.c., 191v., vernoemen een aantal gemakkelijk terugkerende ‘verkeerde duidingen’ die zij ‘irrationele ideeën’ noemen. Zo o.m.:

-- “Het is afschuwelijk en rampzalig wanneer de dingen niet gaan zoals men het graag zou willen”.

-- “Het is, voor een volwassen mens, wezenlijk dat hij/zij de achting, ja, de genegenheid van praktisch ieder persoon van enige betekenis uit de omgeving geniet”

-- “Men behoort, onder alle mogelijke opzichten, terdege bekwaam, aangepast en, vooral, geslaagd te zijn, om zichzelf als ‘waardevol mens’ te kunnen beschouwen”

-- “Het geluk van de mens is afhankelijk van factoren van buiten af: zelf heeft hij/zij weinig of geen macht over wat zorgen en bekommelingen, belemmeringen en teleurstellingen baart”.

-- “Zodra iets als gevaarlijk overkomt - schijnbaar of werkelijk dan moet men er zich ‘vreselijk bezorgd’ om maken en voortdurend denken dat het wel kan slecht aflopen”

-- Het is gemakkelijker bepaalde levensproblemen uit de weg te gaan dan ze moedig onder ogen te zien”.

-- “Altijd is er juist één goede, juiste en volmaakte oplossing voor menselijke problemen: rampzalig is het wanneer deze ene volmaakte, ideale oplossing niet gevonden wordt”.

-- “Het verleden van iemand is, op beslissende wijze, bepalend voor zijn/haar persoonlijk gedrag : gebeurde in dat verleden iets dat diepe indruk maakte, dan zal dat steevast dezelfde invloed uitoefenen”

-- “Men moet steeds van iemand afhangen : men heeft een sterke persoonlijkheid nodig waarop men kan steunen”. “Problemen en stoornissen van medemensen brengen u geheel in de war; dat is niet te vermijden”.

-- “Sommige mensen zijn slecht,-- doortrap, gemeen; zij behoren dan ook voor die gemeenschap streng gestraft te worden.”

Ziedaar enkele voorbeelden van duiding (‘B’), die tot neurotische of althans mislukking behelzende eindreacties (C’) aanleiding geven. Zij drukken zich uit in ‘zinnetjes’, zoals hierboven.

VI. De verhandelingstheorie. (52/59).

Inleiding.

De rest van dit werk handelt alleen over één type van tekst, de verhandeling ('eindwerk', 'scriptie'). Al wat voorgaat, is niet zonder rechtstreeks verband met de verhandeling.

a. Zo b.v. het voorgaande kapitteltje, - over de communicatie.

Er is bijna geen onderwerp van verhandeling dat niet ergens een duidingsfenomeen behandelt of raakt. Dit behoort dan tot één der vele methoden (denkschemata) om uw thema te belichten.

b. Zo b.v. de suggestie, die van uw onderwerp uitgaat. Uw prof heeft u b.v. J.J. Rousseau (en b.v. zijn opvoedingsstelsel) als onderwerp aangeraden. Er gaat iets (RH 48) uit van hemzelf, van sommige van zijn teksten of termen, van het feit dat hij sommige dingen niet aanraakt e.d. m..

Bij menig HIVO - studentin of -student werkt dit negatief. ("Ik moet van Rousseau niet veel hebben") of Positief ("Welke prachtige ideeën verkoopt Rousseau"). Laat u, voor een verhandeling zeker niet, beetnemen of door die negatieve of door die positieve suggesties.

De suggestieve uitstraling van uw onderwerp kan dienstig zijn voor uw uiteenzetting (al was het maar omdat gij dat aspect uitdrukkelijk behandelt), maar zij kan uw gezond verstand, volgens Platon, die het 'de kleine mens' in ons noemt, de enige - soms zeer smalle - basis van het gezonde redeneren, vertroebelen.

Bibl. st.

-- O. Willmann, *Abriss der Philosophie*, 9/13 (*Die Materien der Logik, von der aufsatzlehre aus gesehen*), 47f. (Chrie);

-- G. Niquet, *Structurer sa pensée/ Structurer sa phrase (Techniques d'expression orale et écrite)*, Paris, 1978;

-- S.P. Moss, *Composition by Logic*, Belmont (Californië), 1966;

-- O. Pecqueur, *Manuel pratique de dissertation française*, Namur, 1922-2;

-- J. Bojin/ M. Dunand, *Documents et exposés efficaces (Messages, structure du raisonnement, illustrations graphiques)*, Paris, 1982;

-- H. De Boer, *Schriftelijk rapporteren (Een praktische handleiding bij het samenstellen van rapporten, nota's, memoranda, scripties, dissertaties, zakelijke correspondentie en dgl.)*, Utr./Antw. 1961;

-- G. Beville, *L'expression écrite, image de l'entreprise (Structure, style, présentation)*, Paris, 1979;

-- U. Eco, *Hoe schrijf ik een scriptie?*, Amsterdam, 1985.

De definitie.

De (Platonisch verstandene) idee ‘verhandeling’ hangt als een licht dat voorlicht, in ons aller geest. Maar deze idee d.m.v. een in woorden vastgelegde definitie (wezensbepaling), verduidelijken, is wat anders : er zijn dan ook meer dan één definities.

1.-- De Deuterosophistiek (RH 28) beschikte over een heel stel modellen van verhandelen, waarvan de lijst zich bevindt RH 29. Maar wat zij heette “de thesis, propositio, letterlijk: stelling (die men voorstaat)”, is wel dat teksttype dat het dichtst ons algemeen begrip ‘verhandeling’ benadert. De Deuterosophistiek definieerde de ‘thesis’ (de term wordt nog steeds gebruikt) als “de stelselmatige (methodische) ontwikkeling van een abstract onderwerp”.

2.-- E. Fleerackers, *De Verhandeling*, Antwerpen, 1944-13, definieert: “de verhandeling is de beredeneerde ontwikkeling van een thema”. -- Men ziet: door ‘abstract onderwerp’ te vervangen door ‘thema’ veralgemeent Fleerackers de definitie.

De slagader van uw dissertatie.

- S. Moss, *Composition by Logic*, 121/ 136 (*Opinion Statement*), zegt:

“Een vooruitgezette mening (...) is de stelling (*opm.*: thesis, propositio), die wij, doorheen de gehele tekst, wensen waar te maken”. (o.c.,121).

Wij zullen wel even op de schikking (tekstvolgorde, plan) terugkomen, maar zie hier reeds een voorsmaakje.

De stelling wordt, in de inleiding, aangeraakt (b.v. door aandachtvestiging, welwillend stemming, - door te vertellen hoe men tot zo’ n eindwerk gekomen is b.v.).

Zij wordt in de stellingname verwoord: dit tekstgedeelte formuleert uitdrukkelijk en, liefst, met de grootste omzichtigheid, uw stelling.

De indeling van uw uiteenzetting, m.a.w. uw plan, geeft, verkort aan hoe gij uw stelling zult trachten waar te maken. in de indeling somt gij de hoofdpunten van de themaontwikkeling op.

In de beschrijvingen, in de verhalen, in de verslagen, waarmee gij uw dissertatie stoffeert, komt de feitenzijde ter sprake, die aan uw stelling eigen is.

In het betoog (argumentatie) wordt uw stelling bewezen of, althans, aannemelijk gemaakt.

In de weerlegging - van degenen die uw stelling aanvechten - wordt - door negatie van het tegenmodel - uw stelling indirect waargemaakt.

In de samenvatting, waarin gij nog eens de hoofdpunten van uw ontwikkeling herneemt, wordt de stelling nog eens verkort waargemaakt.

In het slot (de 'slotrede') wordt de stelling - in een afscheid - nog eens kort belicht (gesitueerd in breder kader, axiologisch doorgenomen (positief of negatief waardeoordeel, emotioneel ingescherpt e.d.m.).

Typologie.

Er zijn, zoals reeds gezegd, vele soorten (types) van verhandelen.

1. Fleerackers, o.c., 13, zegt dat in een verhandeling de gehele geest - verstand en redeneervermogen, gemoed, wil - aan het werk is. in dat licht onderscheidt hij terecht drie types:

(i) de bespiegeling - speculatieve, in het Antieke Grieks 'theoretische', verhandeling - met haar 'abductief' (hypothesevormend) vermogen, laat verstand en 'rede' doorwegen;

(ii) de mijmering laat het element gemoed in ons allen sterk doorkomen, ofschoon men een stelling blijft voorstaan;

(iii) het pleidooi (rede)- geschreven of, liefst, uitgesproken - stelt de wil om tot daden aan te zetten centraal.

Opm.-- Aan u, studentin / student, uit te maken welk type gij in uw eindwerk gaat waarmaken! En om welke redenen. Liefst in afspraak met uw promotor/ promotrix.

2. Pecqueur, o.c., onderscheidt twee soorten:

(1) informele verhandelingen (o.c.,356/385: dissertations badines), waarop de meeste verhandelingen in het Middelbaar onderwijs neerkomen; allerlei thema's, emotionele (eigenliefde, droefenis en vreugde) of dorre (de rol van het onderwijs in de samenleving), worden 'informeel', d.i. pretentieloos, zonder aanspraak te maken op wetenschappelijkheid, ontwikkeld; laat ons zeggen: voorwetenschappelijk werk.

(2). formele verhandelingen, die Pecqueur indeelt in

(i) ethisch-politische (o.c., 13/166) (RH 16) -- zo b.v. de eigenliefde (La Rochefoucauld) of "de mensen behoren elkander te helpen" (Lamennais)

(ii) literaire (o.c.,167/318) zo b.v. "La Fontaine is onze Homeros" (Hipp. Taine).

(iii) strikt wetenschappelijke (o.c.,319/355) zo b.v. "wetenschap, nijverheid en dichtkunst" (Max Ducamp).

Enkel bij deze laatste is de uiteenzetting logisch zo gesloten mogelijk, natuurlijk.

De opgavehermeneutiek (taakduiding). (54/59).

Wat 'hermeneutiek' is, zagen wij RH 49.-- De tweede slagader van ieder eindwerk - behalve de stelling, in alle onderdelen aanwezig als de eenheid in de veelheid der tekstonderdelen - is de juiste opgave (taak). De tekst, die gij behoort op te stellen, is algeheel te bepalen o.g.v. de juist begrepen taak.

A -- De systechnie ‘gegeven/ gevraagd’.

Bibl. st.:

-- O. Willmann, *Geschichte des Idealismus*, III (*Der Idealismus der Neuzeit*), Braunschweig, 1907-2,48 (*Das Prinzip der Analysis*).

O. Willmann, in zijn uiteenzetting over de aanvangen der Moderne wiskunde, knoopt aan het Platonisme aan.

(1) De ‘analytische methode’.

De vooropstelling van Platonische ‘ontleding’ (‘analysis’) van iets, een gegeven, zo dat de ‘stoicheia’, elementen, ervan bloot komen, is de tweeledigheid “gegeven (het bekende / gevraagd (het onbekende)”. Wij kennen dit schema allen vanuit onze wiskundige vraagstukkenoplossing (waarbij ‘oplossing’ staat voor het Griekse ‘analysis’).

Ga niet anders te werk voor uw eindwerk, a.u.b.. Wanneer gij uw opdracht met uw promotor/ promotrix hebt omschreven, doe dan wat het eerste is : “Over welke gegevens beschik ik? Wat moet ik nu zoeken?” De ‘oplossing’ of ‘analyse’, die dan volgt, zal de gegevens doen toenemen en het gevraagde (het gezochte) preciseren. Zodat, na een tijd, de eindtekst zal mogelijk worden.

(2) De lemmatisch-analytische methode.

Platon staat, in de Oudheid, bekend als de stichter van de lemmatisch- of hypothetisch-analytische methode.

a. Zij is één toepassing van zijn hypothetische methode. Platon dacht ononderbroken in ‘indien, dan’ zinnen. De ‘indien-zin’ is de veronderstelling of ‘hypothese’. De ‘dan - zin’ is de gevolgtrekking. Leer a.u.b. ook in zo’n streng-logische taal uw gedachten, de stellingname op de eerste plaats, uitdrukken. Logica is basis van verhandelen.

b. Wanneer men, zonder het gegeven volledig te kennen - en dat is quasi - altijd het geval, toch moet doorgaan met de analyse van het onderwerp, dan kan men Platon’s methode toepassen. Men maakt van het gezochte (onbekende) een hypothese : men doet alsof men het onbekende reeds kende en voert het als veronderstelling in. Dat heette men de ‘lemmatisch-analytische’ (kortweg: analytische) methode.

Dit lukt slechts indien men, voor het onbekende (gevraagde), een teken invoert. Zoals wij in de vergelijkingen b.v. ‘x’ of ‘y’ invoeren.

Een applicatief model (56/59)

Gesteld: een studentin/ student komt met een thema aandragen als “De Moeder-godinnerelgies”.

Zo'n thema zal wellicht als ‘zeldzaam’ overkomen, maar het is op het Hivo reeds een feit geweest.

1. Reageer, in zo'n ‘raar’ geval met het koppel ‘gegeven/ gevraagd’.

Over welke gegevens beschikken wij? De eerste taak is de bronnen opzoeken. dat geschiedt in een minimale bibliografie (de term ‘bibliografische steekproef’ betekent dat men, te midden van een veelheid van werken en artikels, een lukrake (indien het niet anders kan) keuze verricht). Wie een beetje in de bibliografie terzake snuistert, zal alras op b.v. twee recentere boeken vallen: *C.J. Bleeker, De Moedergodin in de Oudheid*, Den Haag, 1960 (een zakelijk verslag over wat men, in de Antieke gegevens - het Oude Germanië en het huidige India inbegrepen, aantreft);-- *Merlin Stone, Eens was God als vrouw belichaamd*, Katwijk, 1971. (een pleidooi, feministisch van aard).

Opm.-- Zodra gij een artikel, resp. een boek ontdekt, vraag u af welk teksttype het vertegenwoordigt. Een Bleeker is zakelijk-vakwetenschappelijk ingesteld; een Merlin Stone, als aanvalsdrijftige feministe, zoekt wel ‘positieve’ (stellige, vakwetenschappelijk -zekere) gegevens, maar om deze zo snel mogelijke in dienst te stellen van “de bevrijding van de vrouw”! Dat behelst dat zij duidt! En misschien wat overhaastig, sommige Moderne fenomenen in de Antieke ‘hineindeutet’, zoals de Duitsers zeggen, aan zinstichting waar zinvatting, verwacht wordt, doet).

Begrijpt gij nu beter waarom de vorige tekst van deze uiteenzetting over duidings-leer sprak? Er is niets zo universeel actueel dan het fenomeen ‘duiden’. Niet verwonderlijk dat een denker als Ch.S.S. Peirce de mens, wezenlijk, als ‘interpretant(e)’ “duidde”!

Terloops: geef uw bibliografie in uw tekst op, a.u.b., want dan kan uw beoordelaar/ beoordelares al een eerste inschatting maken.

2. Er zijn, dus, gegevens. Nu het gevraagde.

Uw prof zal u misschien vrij laten, misschien niet. Zegt hij/ zij u :”Ga na of wij, als actuele mensen, met een West-Europese mentaliteit, diepgaande beïnvloed door de Sceptis (betwijfeling) van het Verlichte Rationalisme, nog over ernstige redenen beschikken om dat au sérieux te nemen dan zijt gij gebonden aan een door uw prof geformuleerde taak.

Zegt zij/ hij enkel: “Doe wat gij wilt,-- als gij mij maar een goede verhandeling afgeeft”, dan zijt gij schijnbaar vrij, ongebonden, behalve de gebondenheid aan uw gegeven.

Besluit: de zgn. ‘radicale vrijheid’ inzake verhandelen, voorgestaan door b.v. de Anarchistisch-Romantici of soortgelijken, is een begoocheling. Ofwel verhandelt men, en dan is men aan gegevens (de thematische, de profgebondene) gebonden, ofwel men verhandelt gewoon niet. Een ‘ongebonden stijl’ (zo heet men dat) past nooit in een eindwerk.

Natuurlijk, in het tweede geval, staat gij voor het zelf zoeken van het gevraagde. De vraag rijst, onmiddellijk: “Wat is de universele idee van ‘het gevraagde’? M.a.w. wat juist mag, moet, men als het gevraagde duiden,-- in alle mogelijke gevallen?”.

Daarop zijn twee types antwoorden mogelijk.

1.-- Het lukrake, ‘empirische’ antwoord.

Zoiets kan men in alle handboeken over disserteren aantreffen. *M. Roustan, La dissertation littéraire*, Paris, s.d. (*opm.*: ‘s.d’ wil zeggen, in Middeneeuws Latijn ‘sine dato’ (zonder datum van uitgifte)), één der zeldzame werken over verhandelen, dat aan de opgavehermeneutiek een doorslaggevende betekenis hecht (p.c. 95/42), merkt, inzake problematiek, d.i. dit onderdeel van de opgavehermeneutiek dat het over het gevraagde heeft, op dat ‘verhandelen’ kan behelzen:

a. verslaan (een verslag geven: in dit geval doet gij, op minder omslachtige wijze, wat een Bleeker doet),

b. verklaren (dan staat gij stil én bij het verslaan (dat is altijd het eerste) én bij de noodzakelijke en voldoende voorwaarden, die toelaten het gegeven begrijpelijk te maken; zo b.v., in ons geval: er moeten zieners/ ziensters geweest zijn, die zoiets als Moedergodinnen ‘zagen’ (op occulte of paranormale wijze), zoniet begrijpt men niets van het gegeven),

c. een stelling verdedigen of weerleggen (in dit geval: “Degenen die beweren dat de Moedergodinnecultus, zoals hij heden nog bij sommige Peruviaanse boeren doorleeft, op niets tenzij begoocheling gesteund is, miskennen minstens een gedeelte der gegevens” zou zo’n stelling (verdedigen of weerleggen) kunnen zijn).

2.-- Het systematische antwoord.

Alleen de ontologie (theorie omtrent alle mogelijke werkelijkheid) kan ons hier een weg wijzen.

Bibl. st.:

-- R. Barthes, *L'av. sémiolog.*, 141, zegt dat Port-Royal (een groep denkers in de XVII-de e.) in zijn Theorie der gemeenplaatsen (de zgn. Topiek,-- waarover verder) het spoor van Joh. Clauberg (1622/1665; Cartesiaan, die de term 'ontologie' invoert) volgde;

-- verder, dat *le Père Bernard Lamy, Rhétorique* (1675 (zie Barthes, o.c., 118)), onder de gemeenplaatsen, die zo goed als in iedere verhandeling voorkomen, ook ontologische gemeenplaatsen voorziet (zoals b.v. de systechnie 'geheel/deel', het tegenstellingspaar, de doel- en werkoorzaken e.d. m.)

Welnu, indien er twee samenhorige gemeenplaatsen, van ontologische aard, zijn, dan is het het koppel "existentie/ essentie" (het feitelijk bestaan van iets, de zijnswijze van iets),-- een koppel dat, volgens M. Heidegger, *Einführung in die Metaphysik*, Tübingen, 1953, 138, reeds in Platon's teksten te vinden is ('estin' (dat iets is) en 'ti estin' (wat iets is)).

Dit lijkt lijkbidderig-abstract, natuurlijk. Maar kijk: keren wij naar onze Moedergodinnen terug. Als uw prof u vrijlaat, dan kunt gij, in alle geval, twee gezichtspunten (want gemeenplaatsen zijn in de grond niets anders dan 'perspectieven' (benaderingswijzen) richtbaar op uw thema) ontwikkelen:

(i) gij vraagt u af of moedergodinnen feitelijk bestaan b.v. (existentievraag) en

(ii) gij stelt de vraag wat 'moedergodinnen' wel zouden kunnen zijn (essentievraag). stel u voor dat gij, na heel wat onderzoek (vorsingswerk), die twee vragen, op verantwoordbare wijze, zoudt kunnen beantwoorden, denkt gij dan nog dat die twee gemeenplaatsen bij uitstek zo 'levensvreemd' zijn? Dat er behalve die zeer algemene kijkpunten, nog andere, meer 'sprekende' gezichtspunten zijn, is duidelijk. Maar geen enkele ervan is zo fundamenteel als die twee.

Alle andere gezichtspunten op uw thema en, dus, alle andere vragen zijn afhankelijk van die twee: wat zoudt gij wel weten te zeggen dat zinnig is, wanneer dat waarover gij het hebt, niet eens een feitelijk bestaand iets is en, bovendien, geen enkele zijnswijze heeft?

Een verslag geven, verklaren of een stelling verdedigen of weerleggen omtrent b.v. Moedergodinnen ('iets') is maar mogelijk, indien zij (dat 'iets') bestaan en een eigen zijn (= wezensvorm) onderscheidbaarheid van de rest der werkelijkheid bezitten.

Het feitelijk bestaan als 'lemma'.

Gesteld : gij moet, vanwege uw prof, onderzoeken “wat dat zoal is met die fameuze Moedergodinnen waarover Merlin Stone, de feministe, het heeft”. Wat gaat gij doen, wanneer gij, hoe dan ook, niet kunt uitmaken of zoiets werkelijk bestaat? Dan is er een antwoord: pas de lemmatisch-analytische methode toe. Hoe te werk gaan?

Wel, gij zegt: “Of zoiets bestaat, kan ik persoonlijk niet uitmaken. Ik heb noch criterium noch toetsingsmogelijkheden.

1. Maar wat wel gegeven is, is dat er mensen zijn, zelfs tot op heden, die aan moedergodinnen geloven (een geloofsvorm). Wat wel gegeven is, is dat er zo nu en dan iemand opduikt, die beweert ze te ‘zien’ (een mantisch getuigenis)”.

2. Indien die twee gegevens, die zeker zijn. (dat moet blijken uit uw bestaansvraag en het beantwoorden ervan), er zijn, dan kan ik een lemma (de Platonische term) invoeren: ik doe alsof het reeds zeker is (gegeven, gekend) dat er zoiets als moedergodinnen zijn; meteen voer ik, als teken daarvoor, de reeds eeuwen gangbare term ‘moedergodin’ in, -- maar let wel: ik zelf beweer niet (= stelling) dat zij er zijn; ik ga ervan uit dat zij er gebeurlijk kunnen zijn.

M.a.w.: indien ik doorlopend de term ‘moedergodin’ gebruik, gebruik ik hem slechts in de lemmatische, hypothetische, zin!

Wie zo over zo’n ‘zeldzaam’, versta: ‘niet-Verlicht-rationeel thema spreekt, blijft binnen de strikt wetenschappelijke houding en kan, wonder genoeg, tot verstandhouding komen, -- zelfs met de meest rabiate Rationalist; Zo’n spreken leidt tot echte dialoog

Hou, dus, geen pleidooi (RH 54),-- ook geen mijmering, maar hoogstens een ‘theorie’ (RH 54) in echt Platonisch-hypothetische geest, voor in uw eindwerk, wanneer het tegen de openbare mening, in, onze Verlichte maatschappij ingaat over dergelijke onderwerpen. Dan kunt gij het wezen van ‘verhandelen’, dat verantwoordbare teksten produceert, eer aandoen.

Opm.-- Aristoteles, de grote ontoloog, onderscheidde

(i). apodictisch zekere stellingen van

(ii)a. ‘dialectisch’ aanvechtbare wetenschappelijke beweringen,

(ii)b. alsook van louter ‘retorische’ stellingen (RH 26) 28), in de striktere zin van “louter emotionele en voor de massa bestemde “stellingen.

Die triade kan ook heden nog nut stichten.

VI. A.-- *Verhandelingstheorie: existentie/ essentie.*

Het is dus duidelijk : het eerste, het middenste en het laatste dat gij, in uw eindwerk, moet blootleggen is het feit dat iets (uw thema, uw stelling) bestaat en de zijnswijze (wezensvorm) ervan. Dat hebben wij zo-even al leren inzien.-- Wat nu volgt zal dat nog versterken.

Culturele antropologie.

Bibl. st.:

- *P. Mercier, Histoire de l' antropologie*, Paris, 1971;
- *Sol Tax, ed., Horizons of Anthropology*, Chicago, 1964 (een twintigtal specialisten, met elk een artikel);
- *Th.Rhys Williams, Field Methods in the Study of Culture*, New York, 1967 (het onderzoek 'te velde', d.i. al levend met de mensen die bestudeerd worden).
- *J.D. Jennings/ E.A. Hoebel, ed., Readings in Anthropology*, New York, 1955-2 (bloemlezing, waarin *Margaret Mead, Anthropology and an Education for the Future* (o.c.,3/5), de reeks opent).

Opm. -- Wat men heet 'fysische' (biologische) antropologie (menskunde), houdt zich bezig met de analyse van het biologisch lichaam, voor zover dit in tijd en ruimte (over de hele aardbol) vorm aanneemt, Culturele antropologie (vaak kortweg: 'antropologie') bestudeert de culturen in tijd en ruimte, planetair, vorm aannemend.

Een prof. Franz Boas (1858/1942), Columbia University, stuurt een studentin naar Samoa, -- voor een verhandeling.

-- *S. Clapier Valladon, Panorama du culturalisme*, Paris, 1976, leert ons dat (etnologisch) culturalisme één stroming is tussen vele, met als kentrekken:

- a.** de studie van de persoonlijkheid als centrum van een cultuur (psychologisch aspect);
- b.** de analyse van de cultuur, waarin de persoonlijkheid zich situeert, als totaliteit;
- c.** de nadruk op de veelheid van culturen en het eraan verbonden cultuurrelativisme (geen enkele cultuur mag erop aanspraak maken de ware te zijn);
- d.** cultuuroptimisme (de culturen gaan erop vooruit; omzetting van etnologische inzichten in opvoedkundige);
- e.** 'positivisme' (de wil om zoveel mogelijk de naakte feiten en deze metikuleus gedetailleerd te laten spreken).

Ruth Benedict (1887/ 1948), Abram Kardiner (1891/...), Ralph Linton (1893/1953), Margaret Mead (1901/1978) zijn de baanbrekende figuren.

Opm.-- Cultuurdeterminisme en erfelijkheidsdeterminisme.

De cultuurdeterminist zegt: wij allen worden 'gedetermineerd' (bepaald) door onze cultuur.

De erfelijkheids- of biologisch-determinist zegt: wij worden allen gedetermineerd door onze erfelijkheidsfactoren.

De enen zeggen als stelling: onze persoonlijkheid is verworven, ons gedrag door onze beschaving gevormd. De anderen zeggen: onze stelling is dat onze persoonlijkheid aangeboren is (en o.m. door de ‘natuurlijke selectie’ beïnvloed).

Bij die anderen noteren wij o.m. *Sir Francis Galton* (1822/ 1911; *Hereditary Genius* (1869); eugeneticus), die onderscheid invoerde tussen biologisch waardevolle en biologisch minderwaardige enkelingen.

Tot de eersten, de cultuurdeterministen, behoorde Franz Boas, de door de studentin M. Mead zeer vereerde prof.

Ondertussen zal het u wel duidelijk geworden zijn dat beide tendensen ‘oppositie-neel’ denken : zij bijten zich, eenzijdig, aan één factor vast zo dat de andere, door de tegengestelde richting - even oppositie-neel verdedigd - voorgestane factor hetzij geminimiseerd hetzij weggedacht wordt.

Het is, voor onvooringenomenen, duidelijk dat én erfelijkheid (‘res’) én cultuur, beide, onze persoonlijkheid vormen.-- Om van de individuele ziel nog te zwijgen, natuurlijk, want, binnen éénzelfde erfelijkheid en éénzelfde cultuur, tekenen zich individuele verschillen af.

Margaret Mead had als vader een prof in economie en als moeder een feministische sociologe. Haar grootmoeder was onderwijzeres, aanhangster van de ‘Nieuwe Opvoeding’ (Maria Montessori; Friedrich Fröbel).Zij werd, dan ook, ‘vrij opgevoed’ en voelde zich, haar hele leven lang, “een tijdvak voor” op de volgende generatie.

Als zij vierentwintig jaar oud is, wordt zij door Boas naar de Samoa-eilanden gestuurd om er de adolescentie te bestuderen. Op 31.08.1925 zet zij voet aan wal in Pago Pago, de hoofdstad van Samoa.

Het ontstaan van een verhandeling.

Passen wij, even, de genetische methode (RH 17, 35, 36) toe.

Het verblijf duurde negen maanden,-- grotendeels op Manua, een oostelijk gesitueerd eiland.

Zij nam haar intrek bij een Amerikaans gezin, in een bijgebouw dat als polikliniekje dienst deed. Immers E.R. Holt, een apotheker bij de Amerikaanse marine was haar gastheer.

Bij haar aankomst kende zij de inlandse taal niet: wel leerde zij er de elementen van gedurende negen weken.

Ter aanvulling verbleef zij nog tien dagen bij een stamhoofd in Vaitogi, wiens dochter was - wat men wel eens heet - “een ceremoniële maagd” (een type van gastvrouw met dienende rol).

De dochter in kwestie kende een beetje Engels en werd geëerd in haar omgeving. Met haar bracht M. Mead de nachten door onder eenzelfde muskietennet.

In Holt's polykliniekje ontmoette zij een zestigtal Samoaanse meisjes, met wie zij lange gesprekken voerde,-- over de betrekking 'ouders/ kinderen', 'jongens/ meisjes' en over het opvoedingssysteem.

De te toetsen stelling luidde:

de geslachtsrijping, met haar puberteitscrisis, zoals het Westen deze kent, is niet een biologische noodzaak (indien erfelijkheid, dan puberteitscrisis), maar een cultuurfenomeen, dat voor verandering vatbaar is (indien cultuur, dan puberteitscrisis), aangezien cultuur veranderlijk is en, met haar, opvoeding,

Sinds 1900 (met zijn *De geest van de primitieve mens*) had Fr. Boas deze stelling verdedigd. Hij verwachtte van M. Mead een verificatie.

De hoofdtrekken van de tekst der verhandeling.

1. Het feit

Bij haar analyse van de overgang van kind naar adolescent(e) stelde Mead, op Samoa, vast dat er geen adolescentiecrisis bestond (existentievraag negatief beantwoord). Ziedaar het feit.

2. De verklaring.

De factoren aan het werk achter deze afwezigheid van Sturm-und-Drangjahre, de puberteit, bij ons, Westerlingen, normaal eigen, lag in het verschil in opvoeding,-- opvoedingssysteem dat - op zijn beurt - moest gesitueerd worden in de totaliteit der Samoaanse cultuur (men herkent de theses van het culturalisme). Vooral inzake seksualiteit verschillen de Samoanen van het Westers 'culture pattern' (cultuurtoonbeeld).

Opvallende kentrek: Geen diepgaande bindingen aan juist één persoonlijkheid.

Echt en diep gemeende waardering én voor de ouders én voor de seksuele partner(in) zijn, op Samoa, zeldzaam.

Gevolg:

de 'vrije liefde' is algemeen aanvaard; zij is "een lichte en plezierige dans". De niet-vrije liefde (waarvan de verkrachting de uiterste graad uitmaakt) is zo goed als onvindbaar.-- Gevolg : de meisjes spreiden haar erotische gunsten over zo'n groot aantal jongens dat een diepe betrokkenheid t.o.v. juist één jongen zeldzaam is. De nadruk ligt, immers, op de virtuositeit in de erotische technieken.

Verdere kentrek:

aanvalsdrift ('agressie'), wedijver en prestatiedrang zijn onbestaande. "Samoa is een plek waar het nooit om een hoge inzet gaat. Niemand staat er onder spanning om het beste resultaat uit het leven te trekken". (*S. Clapier Valladon, Panorama, 185/191*).

a. *The coming of age in samoa*. New York. 1927.

Ziedaar de beroemde titel van haar verhandeling. Gevolgd door vele werken en artikels gedurende het bewogen leven van M. Mead. Eén daarvan is belangwekkend : *Culture and Commitment (A study of the Generation Gap)*, New York, 1970, het jaar daarop al in het Frans vertaald: *Le fossé des générations*),-- met als onderwerp de soms zo pijnlijke ‘generatiekloof’ (*S. Clapier, Panorama, 158/165 (L’ anthropologie comme science du futur)*). Waarin men de verbreding van de etnologische methode ziet naar onze cultuurcrisis toe.-- Men heette M. Mead “de godin van de antropologie”.

Verificatie.

Zoals uit het voorgaande blijkt, kwam dit boek over als de grondige bevestiging van Boas’ hypothese.

Receptie

De ontvangst die het boek bereid werd, werd in de hand gewerkt door bepaalde cultuurstrekkingen in het Westen, inzonderheid de USA.

1. Bertrand Russell (1872/1970), de emancipator, met een aantal anderen, onthaalde het met geestdrift. De verhouding der geslachten, de rol van het huwelijk, het waardeoordeel over echtelijke ontrouw, over de ‘vrije liefde’ -- het afschaffen van een aantal ‘taboes’ (ethische verboden) rond de seksualiteit,-- dit alles hield, in de twintigerjaren, een laag binnen de intelligentsia gaande. Schreef ene *Calverton* niet een boek, *Het bankroet van het huwelijk* (1928)?

2. Wij kennen allemaal het exotisme, de (naïeve) verering gevoeld voor wat uitheems (‘exotisch’) is. *J.J. Rousseau* (1712/1778), met zijn cultuurkritiek (‘*Terug naar de natuur*’), en, meer nog, *Bernardin de Saint-Pierre* (1737/1814), bekend om zijn *Paul et Virginie* (1787), waren de woordvoerders van een cultuurstrekking, die én exotisme én primitivisme (de wil om naar ‘het primitieve’, het ongekunsteld-gelukkige, leven terug te keren) huldigt.

Onze Hippiërs, heden, cultiveren dergelijke waarden. Onze reisbureaus buiten dit grondig uit.-- Samoa, door M. Mead beschreven - en dan nog wetenschappelijk - paste in het denkkader van een groter wordend aantal mensen in het Westen.

Om die twee redenen kreeg Mead’s boek een bijzondere ontvangst.

Een andere verhandeling.

Derek Freeman (1916/2001; Nieuwzeelands antropoloog) publiceert *Margaret Mead and Samoa (The Making and Unmaking of an Anthropological Myth)*, 1983.

De ondertitel verraadt er de stelling van : opbouw en afbouw van een ‘mythe’ (hier voor denkbeeldige weergave’). Zijn stelling heeft Freeman, voor de New York Times, duidelijk opnieuw geformuleerd:

- (1) de stellingen van M. Mead werden door de gevestigde wetenschappelijke intelligentsia als geldig aanvaard (en in alle leerboeken en encyclopedieën verspreid);
- (2) deze stellingen zijn onwaar: de werkelijkheid, op Samoa, is grondig anders.

De methode.

Freeman leefde op West-Samoa, in het onderwijs.-- Hij leerde de taal der inlanders grondig, examen inbegrepen. Door een Samoaans gezin werd hij ‘geadopteerd’ hij nam zelfs deel aan de zittingen van een groep stamhoofden, die zulke machtige invloed uitoefenen op het traditionele gedeelte van de Samoanen. -- Freeman is aanhanger van een uiterst gedetailleerde weergave van fenomenen. Zijn boek is dan ook strikt-wetenschappelijk.

De hoofdinhoud.

(1) *De feiten (existentie/ essentie).*

a. De ‘vrije liefde’, waarover Mead het heeft, is onbestaande. Zo is b.v. de maagdelijkheid in de inlandse mentaliteit een hoge waarde.

b. Wedijver (ook op erotisch terrein) is er even veelvuldig als in het Westen. De aanvalsdrijf is er zeer sterk : moord komt veelvuldig voor; Samoa prijkt vooraan in het percentage verkrachtingen.

(2) *Mead’s verklaring.*

De feiten weerleggen haar verklaring vanuit de plaatselijke opvoeding, geworteld in de totale cultuur.-- Freeman heeft vastgesteld (existentie/ essentie) dat de opvoeding, niettegenstaande Amerikaanse aanwezigheid, voorvaderlijk - autoritair is.

Wat, volgens hem, psychische kwalen voortbrengt: neurose (hysterie), zelfmoord gaan ermee hand in hand.

Weerlegging van een opwerping.

Freeman kwam vijftien jaren later aan: de Samoaanse cultuur is, ondertussen, veranderd. Wat hij niet aanvaardt: Mead verwaarloosde b.v. de politieverslagen, in haar tijd, grondig te raadplegen. Deze weerspreken haar beweringen.

De verklaring van Mead’s vergissing.

(i) Haar ‘vrije’ opvoeding, thuis, waar zij zo groot op ging, zal zeker gespeeld hebben.

(2) maar behalve deze mogelijke opvoedingsvooroordelen, die suggestief kunnen werken (“Er gaat iets (RH 48) uit van opvoeders”), is er een methodefout aan het werk, die zelfs door degenen, die nu nog *Mead’s Coming to Age* verdedigen, mogelijk geacht wordt: te velde werkende etnologen ondervinden dit vaker. Mead trachtte tot dialogen te komen, die, eigenlijk, vraaggesprekken waren, in dienst van een krachtidee (A. Fouillée): de inheemse meisjes hebben antwoorden gegeven, die aan “Archaïsche wellevendheid” ontspringen. Primitieven antwoorden vaker niet om de objectieve waarheid mee te delen, maar om in de smaak te vallen. Zij willen wellevend overkomen.

Besluit: zodoende is Mead in waarnemingsfouten vervallen.

De zedeles

Gij die uw eindwerk voorbereidt, zijt misschien in een analoog geval als Mead: niet teksten (artikels, boeken) of toch niet enkel teksten maken uw thema uit, maar werkelijke levensgegevens. Let dus op dat gij niet in analoge fouten vervalt.--

a.-- Maak streng onderscheid tussen zinvatting en zinstichting (RH 50) in uw duidingen van het gegeven.

b.-- Let op het bereik van uw stelling.

Mead doet alsof alle (of praktisch alle) jongeren op Samoa, ‘vrij leven’. Wat zij, uit haar onderzoek, heeft opgeraapt, zal wel gedeeltelijk waar zijn: minstens één, sommige jongeren beantwoorden aan haar definitie (die, daardoor, i.p.v. ‘woordelijk’ (nominaal), zakelijk (de existentie en de essentie van het waargenomen nauwkeurig weergevend) wordt), maar absoluut niet alle. Singulier en particulier verschillen van universeel of overheersend.

c.-- Herinner u de epistemologische wijsheid van *K. Popper* (1902/1994 ;RH 08), o.m. in zijn *Logik der Forschung* (1934): de verificatie, d.i. het bevinden dat de gegevens aan de voorstellingen (duidingen) beantwoorden, is een soms uiterst moeilijke zaak.

Popper zegt dat theorieën (= stellingen, duidingen) als die van K. Marx, S. Freud, A. Adler, alsook de astrologie kunnen groot gaan op ‘verificaties’ en van alles kunnen verklaren,-- te veel om geen achterdocht te wekken. Dergelijke bevestigingen, in een brede zin, moeten kunnen getoetst worden, in een tweede graad, -- door de vraag te stellen : “Verificatie, ja, maar wat juist in mijn duiding wordt door het waargenomen feit geverifieerd?” Dat uitmaken kan zeer moeilijk zijn. Onthoud dat goed!

VI. B. Verhandelingsleer: opgavehermeneutiek (thematiek). (66/73)

Wij hebben, nu, reeds een eerste kijk op wat het is “de duiding van de opgave” (hermeneutiek van wat wij allereerst te doen hebben). Laten wij dit nu in een vaste vorm gieten.

a.-- De Antieke wiskundigen lieten ons, zoals hierboven gevaloriseerd, de tweeledigheid “gegeven (bekend)/ gezocht (gevraagd; onbekend)” achter. Wij hebben reeds kunnen aanvoelen hoe fundamenteel dit vertrekpunt is.

b.-- (i) *P. Brunel e.a., Qu’ est-ce que la litt. comp.*, 115/134, heeft als tweeledige titel: “*thématique et thématologie*”.

‘Thematiek’ is het behandelen van het thema, zoals wij het hier doen.-- ‘Thematologie’ verschilt daar lichtjes van: neem b.v. *P. Brunel, dir., Dictionnaire des mythes littéraires*, Ed. du Rocher, 1988, is een encyclopedisch werk over een aantal steeds maar terugkerende thema’s in de belletrise.

Zo b.v. heeft M.-J. Bénéjam-Bontemps, o.c., 1188/1207, het over Satan in de letterkunde, onder de titel: “*Satan, héros romantique*”. Brunel noemt deze themata ‘motieven’ d.i. dingen, gegevens, die in een tekst meeklinken. Of men nu over thema’s of over ‘motieven’ spreekt, zaak is dat deze dat zijn waarover men het heeft.

b.-- (ii) *P.R. Bize/ P. Gaguelin/R. Carpentier, Le penser efficace, I (Le fonctionnement mental)* waarin een kapiteltje over “*les étapes préparatoires de la problématique*” (de voorbereidende fasen van de problematie),-- *II (la problématique)*, Paris, 1982.

Daarmee hebben wij, in herstichte (geactualiseerde) vorm, de Antieke tweeledigheid ‘gegeven (thema)/ gevraagde (problematiek): samen maken zij de opgave uit.

Zoals reeds gezegd (RH 57), *M. Roustan, La dissertation, 5/42*, heeft het over de problematiek, d.i. de vragen die oprijzen, wanneer men een verhandeling maakt, d.i. wanneer men een thema voorgeschoteld krijgt.

De probleemstand (vraagstand). (66/67)

Sommige verhandelingen hebben als hoofddoel de ‘status quaestionis’ (in het Frans: l’ état de la question’ op te maken. Zoiets kan uw promotor/ promotrix u ook wel eens vragen.

Appl. mod.-- *J. Kellerhals, dir., Figures de l’ équité (La construction des normes de justice dans les groupes)*, Paris, 1988.

De vraag luidde: wanneer men de rijkdommen van een groep op rechtvaardige wijze (=‘équité’) wit verdelen (verdelende of distributieve rechtvaardigheid), volgens welke richtlijnen (‘normes’) gaat men dan te werk?

Ziedaar de vraagstelling (problematiek) van het boek. Het werk ziet vier antwoorden op die vraag.

a.1. Het economische stelt voorop dat de in cijfers berekenbare belangen van enkelingen en groepen achter de heersende normen of verdeelregels staan.

a.2. Het relativisme stelt voorop dat, wanneer men de verschillende normsystemen vergelijkt, de singulier - concrete situaties, die de heersende normen bij de verdeling beheersen, al te verschillend zijn (de verdeelregels zijn 'betrekkelijk' of 'relatief' afhankelijk van danig verschillende situaties).

a.3. Het functionalisme stelt voorop dat men, bij het uitvinden van verdeelregels, moet uitgaan van de 'functies' (dat waartoe zij dienen) ervan.

b. Kellerhals, prof aan de Univ. Genève, staat het interactionisme voor: de factoren, die belang hebben, wanneer men de rijkdommen verdeelt, moeten als "op elkander inwerkend" (interactie) gezien worden, d.i. als één systeem, waarbij geen enkele factor mag bevoorrecht worden of uitgeschakeld. De factoren in kwestie zijn talloos :-het statuut (geslacht, ras), sociale status (arm, rijk), gevoel (misprijzen, eerbied), aard der goederen (geld, diensten, bescherming), verdeelmethodes (democratisch beraad, beroep op buitenstaander, gezagdrager), doelstellingen (ieder het zijne (= harmonie), competitiviteit van de groep), groepstype (gezin, beroepsgroep), begunstigen (talent bevorderen, inspanning belonen), enz..

Ch. Widmer, Ethique (Justice pour un, justice pour tous), in: Journal de Genève (28.01.1989) typeert het problematisch karakter van Kellerhals' werk: "In feite leidt het boek ons nergens heen: het let voor alles op alle schakeringen van de werkelijkheid".

M.a.w.: drie theorieën worden als onvoldoende weerlegd; één wordt - uiterst aarzelend - voorgestaan als misschien een oplossing van de vraagstelling biedend.

Het boek blijft bij een problematiek, maar is tegelijk een probleemstand : men weet hoever men ermee staat.

De thematiek. (67/73)

Keren wij, nu, uitvoeriger terug naar de themata. Deze beheersen, immers, de vraagstelling.

O. Willmann, Abriss, 10, geeft ons het Scholastisch (800/1450) inzicht terzake. De Middeneeuwer onderscheidde twee hoofdtypes:

(1) "quaestio simplex de uno vocabulo" (= enkelvoudige vraagstelling omtrent juist één term);

(2) "quaestio con iuncta de propositivae aliqua" (= meervoudige vraagstelling omtrent de ene of andere uitspraak).

Het spreekt vanzelf dat dit onderscheid tot heden uiterst geldig blijft. Wat wij, nu, kort, gaan aantonen.

Aan grondslag daarvan ligt het onderscheid tussen wat de huidige modeltheoretici 'origineel' en 'model (van het origineel)' heten. In de opgave is het gegeven het origineel, natuurlijk. Tot dat gegeven kan, even natuurlijk, een vraagstelling behoren, die uw prof u oplegt. Maar dan is er reeds een vraag omtrent iets (het origineel) en is de vraag de vraag naar een model ervan.

'Origineel' is dat waarover informatie gevraagd wordt. 'Model' is de informatie, waarmee men het origineel toelicht, begrijpelijk(er) maakt.

A. Antepredicatieve themata. (66/70)

'Antepredicatief' heten wij een opgave waarin geen uitspraak (met predicaat over het onderwerp) voorkomt.

A.1. Eentermige opgaven.

voorbeeld : 'Arbeid; 'Het spreekwoord. Wij zagen het reeds (RH 57: "Doe wat gij wilt"), zo'n opgaven stellen u voor het probleem : "Hoe daaraan beginnen?". Het antwoord luidt : bekijk de opgave vanuit gemeenplaatsen (informatie: verslag,--verklaring, mening verdedigen of weerleggen (RH 57: lukrake, empirische problematiek) of formele (systematische: waaronder - essentie/ existentie de fundamentele zijn, zoals hierboven aangetoond). 'Gemeenplaatsen' zijn, immers, gezichtspunten, die universeel ('aan alle onderwerpen gemeen') zijn

A.2. Veeltermige opgaven.

Voorbeelden: "Arbeid en vrije tijd", "Arbeid, vrije tijd en spel" (let op het bindwoordje 'en'); "Spreekwoorden als volkswijsheid", "Arbeid als therapie (arbeidstherapie)" (Let op het bindwoordje 'als', d.i. 'onder oogpunt van').

"Of arbeid of spel", "Ofwel leren ofwel mislukken" (let op de dilemmatische (of in alle geval disjunctieve) verwoording door het bindwoordje 'of(wel) ... of(wel)').

"Vooral geen Communisme". "Geen onderwijsvernieuwing" (let op telwoordje 'geen', dat de negatie, uitbanning, uitdrukt).

Deze woordentema's verraden, behalve 'als' de connectieven (verbind van de logistiek (wiskundige logica).-- Het is duidelijk dat het origineel of de originelen in die thema's reeds begeleid zijn van een model.

Zo, b.v. betekent “Arbeid en vrije tijd” niet eerst een verhandeling over ‘arbeid’ en dan een over ‘vrije tijd’, maar een verhandeling over de betrekkingen tussen beide themata. “Arbeid als therapie” vergt een verhandeling,-- niet over alle mogelijke gezichtspunten over ‘arbeid’, maar over juist één gezichtspunt.

“Of(wel) leren of(wel) mislukken” heeft het niet over elk van beide gegevens naeen, maar over de keuze, die te maken is.

“Vooral geen communisme” verraadt - eigenlijk - twee gemeenplaatsen:

- a. ‘geen’, dat de weigering uitdrukt (om welke reden ook),
- b. ‘vooral’, dat dan nog, in de weigering, een voorrang behelst.

Eén appl. mod.

Tzvetan Todorov, Nous et les autres (La réflexion Française sur la diversité humaine), Paris, 1989, is een werk - door een, sedert 1963, in Frankrijk levende Bulgaar geschreven - over de verhouding (betrekking) tussen ons, met onze mentaliteit, en de ‘anderen’; -- hier niet in de algemene zin van ‘de anderen’, maar in de particuliere zin van “de anderen, voor zover zij anders zijn (inzake mentaliteit)”. De vraagstelling luidt: “Zijn wij, met onze mentaliteit, ertoe in staat de anderen als anders in onze gemeenschap op te nemen (te integreren)?”

Men ziet het: een titel moet men traag en goed bemediteren. Hoe zo? Door de veelduidigheid (RH 50) ervan na te gaan: men stelt zich b.v. de vraag :”Als iemand anders deze titel zou lezen, wat zou hij / zij erin kunnen zien?”.

Het bereik.

Bibl. st.: *G. Booij e.a., Lexicon van de taalwetenschap Utr./ Antw., 1980-2, 38 (Bereik).*

Een begrip (en themata zijn begrippen) heeft een inhoud en een omvang of bereik.

Appl. mod..

Stel u voor dat, in het kader van een opvoedkundig onderzoek, uw prof u voorstelt als titel van uw verhandeling te nemen: “Zo de vader, zo de zoon” (vergelijk met: “De appel valt niet ver van de boom”). De hele vraagstelling - vergelijkbaar met (RH 65) Mead’s onderzoek - is niet of dat zinnetje waar is, maar wel of het steeds (universeel) waar is. Er is b.v. een tegenmodel: het Franse spreekwoord zegt: “A père avare fils prodigue” (De vrekkingheid van de vader lokt de verspilzucht van de zoon uit). Hier verbetert het ene spreekwoord het andere, daar beide slechts deelbaarheden verkopen.

Men drukt dit ook uit in kwantoren (het logisch vierkant, zoals de Scholastici zegden): alle/ sommige wel/ sommige niet, geen.

Opm.-- Het zal verwondering baren dat wij, hier, in de bespreking van antepredicatieve themata, een predicatief model aanhalen: “Zo de vader (is), zo (is)de zoon: maar kijk een zin kan ook antepredicatief uitgezegd worden: “De invloed van het gedrag van de vader op dat van de zoon; voor zover die invloed het gelijke gedrag sticht”. Eén ‘term’ (= woordelijke formulering van een begrip (dat hier een zeer samengesteld begrip is)) drukt zich gebeurlijk in meer dan één woord uit.

Welnu, wat de ‘omvang’ van een begrip is (d.i. de dingen waarop dat begrip ‘slaat’), dat is hier het ‘bereik’ van de spreuk in kwestie.

Toegepast: voor sommige verhoudingen ‘vader/zoon’ geldt dat de zoon het gedragstype van de vader overneemt. Onder verstaan, binnen het logisch of verzamelingsvierkant: voor sommige andere verhoudingen geldt de uitspraak niet.

Terloops; de namen van de kwant(ifica)toren luiden: universele kwantor (alle), particuliere kwantor (sommige), existentiële (= singuliere) kwantor (juist één).

Tropologische lezing.

De tropen omvatten o.m. de synecdoche. Hier, in de spreuk, kan een synecdoche gelezen worden: men zegt ‘vader’, resp. ‘zoon’, maar men bedoelt ‘ouder’ resp. ‘kind’. - Wanneer gij, dus, een titel ter verhandeling krijgt, let dan op de stijl, d.i. de vormgeving (RH 12: gestileerde verwoording), De tropen zijn één type van stileren van wat men zegt.

De reflexieve, (lusvormige) ‘als’:

Gesteld: uw prof geeft u als thema: “De arbeid als arbeid” (= “De arbeid als zodanig” = “De arbeid als dusdanig”). Wat gaat gij doen?

Eerst de uitdrukking verstaan, duiden! De lusvormige ‘als’ bedoelt existentie/essentie van iets, met uitsluiting van de rest. In dat type van ‘als’ steekt, immers, een tweedeling (complementering):

(i) enerzijds, al wat arbeid is: het feit, de zijnswijze (‘vorm’ of ‘wezensvorm), waardoor iets, dat bestaat, verschilt van de rest;

(ii) de rest van de werkelijkheid. Natuurlijk zal men in zo’n verhandeling ‘de rest’ wel ter sprake brengen,-- ter vergelijking, -- om dat waardoor iets onderscheidbaar is van de rest der werkelijkheid, te belichten, op onrechtstreekse wijze. Maar, op zich, bestaat de verhandeling enkel erin dat men het over ‘arbeid-en-niets-anders’ heeft.

B. Predicatieve onderwerpen. (71/73)

Hier speelt de structuur van het oordeel (propositie, uitspraak).-- Van het onderwerp (van de zin), als origineel, wordt het gezegde, als model, uitgezegd.

B.1.-- Eenzinsopgaven.

“Arbeid adelt”. Hier is de verhandeling toegespitst op het feit dat de wijze waarop (exist./ ess.) arbeid adelt. Of, wat wij reeds ontmoetten: “Arbeid als bron van adel” of “Arbeid, voor zover hij adelt”. Juist één gezichtspunt wordt ter verhandeling gevraagd.

B.2. -- Meerzinsopgaven

Uit *Nerin E. Gun, Eva Braun (Maîtresse en vrouw van Adolf Hitler)*, Rotterdam, s.d. (Eng. orig., New York, 1968), halen wij het motto aan.

Een ‘motto’ - het kan ook voor het verhandelen nuttig wezen - is een zin, een kenspreuk, geplaatst, ergens aan het begin van een uiteenzetting, om er verkort de bedoeling, zegge: de stelling, van aan te duiden.

Hier: indien Hitler ooit een Eva Braun als maîtresse (en, op het laatste, als vrouw) had, dan is dit slechts de illustratie van het motto,- dat wij nu laten volgen.

(1) Friedrich Nietzsche: “Ein Held must frei sein”.

(2) Adolf Hitler: “Das ist das schlimmste an der Ehe, sie schafft Rechtsansprüche! Da ist es schon viel richtiger eine Geliebte zu haben. Die Last fällt weg und alles bleibt ein Geschenk.-- Das gilt, natürlich, nur für hervorragende Männer”. (Dat is het ergste aan het huwelijk, het scheidt wettelijke rechten! Het is veel meer recht om een minnares te hebben. De last is weggenomen en alles blijft een geschenk. Dit geldt natuurlijk alleen voor voortreffelijke mannen).

Hoe gaat gij zo’n thema aanvatten? Er zijn, natuurlijk, vele volgorden, maar zij zullen op het volgende neerkomen.

(A) Opvallend is een beperking. Nietzsche’s uitspraak kan als volgt herschreven worden in logische taalvorm: “Indien een held, dan (als plicht) (van huwelijk) vrij zijn”.

Dat is het aristocratiserend heroïsme (helden- of Uebermensenverering) van Nietzsche.

Hitler’s uitspraak herschreven in logisch taalgebruik: “Indien boven de rest uitstekend (‘hervorragend’), dan (veel aangewezener (‘richtiger’) een maîtresse (‘Geliebte’) (hebben, i.p.v. een echtgenote)”. Men weet dat, gelijk Nietzsche, die zij druk lazten, de Nazi’s aan heldenverering deden (wat de huidige Neonazi’s nog doen).

Door die sterke analogie klaar te formuleren, komt de wereld- en levensbeschouwelijke achtergrond (logisch: de vooropstelling), die de verwerping van het huwelijk beheerst, duidelijk naar voren.

(B) Het grote verschil tussen beide aanhalingen is dat die van Hitler ook de reden aangeeft: een 'relatie', die de vorm van het huwelijk aanneemt, zit met 'Rechtsansprüche' (juridische aanspraken) opgepadeld; in een 'vrije' verhouding valt 'die Last' weg.-- In uw verhandeling kunt gij, ja, moet gij die verantwoording op haar waarde schatten, natuurlijk.

(C) Een derde benadering is de vergelijkende methode.

Leg bovenstaande uitspraken eens nevens wat Calverton, *Het bankroet van het huwelijk*, terzake zegt (RH 63),-- nevens de 'vrije liefde' van Margaret Mead. Nazi of niet-Nazi, een aantal geëmancipeerden (de enen uit heroïcisme, de anderen uit 'bevrijdingsdrang') staan hetzij een beperking van het huwelijk voor (de Nazi's beperkten de vrije liefde eerder tot 'Hervorragenden') hetzij een 'op-losse-schroeven-zetting' ervan (Mead, Russel). Vanuit verschillende vooropstellingen komen zij tot gedeeltelijk gelijke conclusies.

Een toemaatje.

De Soemeriërs waren een volk dat zich tussen -4.000 en -3.000 in Mesopotamië (het huidige Irak-Iran) vestigde. Wij beschikken over twee spreekwoorden, daterend van +/- -2.000.

(i) "Omwillen van het genot trouwen; na diep nadenken echtscheiding". (Wat aan Freud's koppel 'lustbeginsel / werkelijkheidsbeginsel' doet denken).

(ii) "Gij moogt een meester hebben. Gij moogt zelfs een koning hebben. Maar de man die gij werkelijk moet vrezen, is de belastingsontvanger" (Meer dan één tijdgenoot zou daarmee heel zeker akkoord gaan).

Opm. -- De 'gnomè', sententia, uitspraak (spreuk) - RH 29 - is een uitspraak, zoals b.v. de twee Soemerische hierboven: zij bevat een levenswijsheid en, voor zover zo bedoeld, is zij een vaststelling (de existentie van een fenomeen formulerend). Zij kan tot raadgeving omgeduid worden, maar in wezen is zij dat niet. Cfr. R. Barthes, *L'av. sém.*, 132.

Verhandeling over een gedicht.

Een gedicht kan geduid worden als een meerzinsopgave.

Wat zoudt gij doen met b.v. volgend gedicht van G. Gezelle (1830/1899)?

"O schone roos -- die, buiten alle grenzen van lieflijkheid en toverlonken, lacht.-- Toch zijt gij broos -- en zult, welhaast, verslenzen.-- Kom, sta en blijf mij in 't gedacht. zult gij, vrij -- van duur en onbedorven,-- herspiegeld in 't geheugen, mij, voortaan,-- verheugen,-- zij uw stam, alreeds, gestorven en speel' de wind, verwentlend, in uw blâan". (April 1878 (?)).

(A) Het eerste dat men kan doen, is de hoofddruk trachten te vatten: wat denkt gij ervan wanneer voorgesteld wordt hier van ‘mijmering’ te spreken? ‘Mijmeren’, in onze taal, behelst **a.** peinzen, denken, **b.** eerder stil en, misschien, wat vaag, **c.** in een min of meer weemoedige stemming van het gemoed, **d.** een toestand, waarin men opgaat. De verhandeling als ‘mijmering’ (RH 54) is daarvan een variante, waarin het denkend verhandelen meer doorweegt. - Gezelle staat voor een roos, als doorbraak van al wat schoon is (“... buiten alle grenzen van lieflijkheid en toverlonken”),-- met de eeuwigheidsindruk, die daarvan uitgaat. ‘Toch’ let erop : in de tekst aanwezig - wordt die schoonheid, van binnen uit in een natuurproces uitgehouden. Daarvandaan de weemoed die hem overvalt, en doet mijmeren.

(B) Het tweede is b.v. de structuur. Hier is zij duidelijk. –

(i) **a** “O schone roos ... lacht”. De pracht van de roos --

(i) **b** “toch zijt gij broos ... verslenzen” De vervallenheid van de roos.

Deze harmonie der tegengestelden schoonheid/ broosheid - maakt de antithese uit.-
- Deze tegenstelling keert in een gewijzigde vorm terug in het tweede gedeelte.

(ii) **a** “Kom, sta en blijf ... verheugen”

(ii) **b** “Zij uw stem alreeds ... blâan”.

Gezelle was, in de grond, Platonieker in de gekerstende zin: het eeuwige, het onsterfelijke, het duurzame stond centraal. Maar het aspect tijdelijkheid, sterfelijkheid, vergankelijkheid was, hem, even onmiskenbaar. De menselijke geest (noölogie), echter, overschrijdt, enigermate, de harmonie der tegengestelden in alle natuurprocessen. Die geest bezit een geheugen : “Kom, sta en blijf mij in ‘t gedacht. Daar zult gij, vrij van duur en onbedorven....”.

M.a.w.: laat het natuurproces de roos maar ondergang doen beleven; in mijn geheugen blijft de mooie roos, herspiegeld.

(C) Wie Gezelle een beetje kent, weet dat, in vele andere gedichten, een analoge hoofddruk en structuur aantrefbaar is. Wat gij, in uw verhandeling, zoudt kunnen uitwerken.

Besluit

Chales Baudelaire (1821/1867), de wegbereider van de ‘Moderne poëzie’, zei ooit dat zelfs esthetische dingen, zoals lyrische poëzie, voor verstandelijk-redelijke analyse vatbaar zijn. Deze grote dichter meende niet in absoluut ‘irrationalisme’ te moeten vervallen in het duiden van het schone en de kunst.

VI.C.-- *Verhandelingsleer : de topiek (gemeenplaatsenleer).*

Zoals R. Barthes, *L'av. sém.*, 125/148 (*l' invention*) zegt, is - klassiek gezien - de topiek (de leer omtrent de gemeenplaatsen) een onderdeel van de heuristische retoriek (RH 12).

Hoe gedachten 'vinden', ja, hoe ze ordenen? Volgens de perspectief van 'gemeenplaatsen: basisinzichten, die op ieder onderwerp passen. De term 'topos', locus, betekent letterlijk 'plaats' (waar men gedachten vindt).

Opm.-- Het taalgebruik dat geen weet meer heeft van de zeer bruikbare waarde ervan, gebruikt de term 'gemeenplaats' enkel in de pejoratieve zin : een zegswijze, die 'versleten' overkomt. Maar wij gebruiken de term ook in de melioratieve zin.

1. Deze werd reeds, grondig, ter sprake gebracht - RH 58 (Port-Royal, Lamy),-- waarbij bleek dat 'existentie / essentie' de twee grote 'topoi', loci, plaatsen zijn, waar inspiratie voor tekstvorming te vinden zijn.

2. RH 60/65 (Mead/ Freeman) leerde ons dat wie niet eerst naar het gegevene, de toedracht, kijkt,-- om daarna conclusies te trekken, een mislukte verhandeling maakt. Had Mead - dankzij strenge waarneming (want het feitelijk bestaan en de eigen zijnswijze van iets vat men maar door nauwkeurige waarneming) - de existentie/ essentie (de twee gaan altijd samen) eerst nagegaan, dan had haar verhandeling wortel geschoten in de werkelijkheid.

Wat Barthes op zijn manier ook toegeeft, o.c., 142 (de modaliteiten: mogelijk/ feitelijk/ onmogelijk e.d.m.), 144s. (de vraag "An sit?" (Bestaat het? Zijn er feiten?), gebeurlijk: "An fecerit?" (Heeft hij/ zij/ het, het gedaan of niet? Wat zijn de feiten?), -- 142 (de vraag: "Quid sit?" (Wat is het? De essentie of zijnswijze),-- gebeurlijk: "Quale sit?" (Van welke hoedanigheid is het?)).

Natuurlijk zijn er ook niet-universele 'plaatsen', die dan particuliere 'gemeenplaatsen' worden. Cfr Barthes, o.c., 143.

Deze zijn eigen niet aan alle, maar aan sommige themata. Zo zal men in een theologisch werk argumenten 'vinden' op sommige 'plaatsen' (topoi, loci) van de H. Schrift (zeer groot gezag), de Kerkvaders (reeds minder gezag), de theologen (nog minder gezag), die dan theologische gemeenplaatsen zijn.

Kunt gij u een psychoanalyticus voorstellen, die niet het Oedipuscomplex als dieptepsychologische gemeenplaats kent? Ieder vak, ieder onderwerp reeft zijn gemeenplaatsen om er gedachten over te vinden.

Epistemologische (logische) en axiologische gemeenplaatsen.

Wanneer gij, eerst, nagaat of iets bestaat (gegeven) en wat het is (gegeven), komt de ruimte vrij voor de vraag: “Welke waarde heeft het?” Deze vraag is de hoofdvraag, axiologisch (waardeleerstellig) gesproken.

Een waardeoordeel - nu gemakkelijk ‘evaluatie’ geheten - is een normaal eindgedeelte van iedere volledige verhandeling.-- Wij zagen, RH 64, al een vakwetenschappelijk waardeoordeel: Freeman noemt de stellingen van M. Mead ‘onwaar’ (“De werkelijkheid op Samoa is grondig anders”). ‘Objectieve waarheid’ inzake uitspraken is, vakwetenschappelijk de ‘waarde’ (waarheidswaarde) bij uitstek.

Wanneer wij de Neonazistische stellingen afkeuren - b.v. de medemens omdat hij/zij anders (RH 69) is inzake ras (‘racisme’), haten, ja, uitschakelen of uitroeien, dan vellen wij een ethisch (moreel, zedelijk) waardeoordeel, gefundeerd op een zeer hoge waarde, nl. de medemens als medemens, behorend tot éénzelfde mensheid, alle verschillen (= vormen van ‘anders-zijn’) ten spijt.

Waarheidswaarde, medemenselijkheid, zijn waarden en, als dusdanig, gemeenplaatsen, waar men axiologische argumenten ‘vindt’ (heuristische waarde).

Een lijstje van traditionele gemeenplaatsen. (

(A) A. Langlois, *Le style (La chose et la manière.-- Du xviiie au xxe siècle)*, Bruxelles, 1925, 57, geeft ons zo’n lijst.

“De Antieken hechtten groot belang aan dit heuristisch gedeelte. (...). (Zij beschikten over een heel arsenaal”

1. De definitie en de opsomming (indeling),--
2. De gelijkens en het verschil (tegenstelling),--
3. De omstandigheden, waaronder het koppel ‘voorteken’ (oorzaak)/ vervolg (gevolg), -- ziedaar de opvallendste gemeenplaatsen, waarmee men gedachten kan vinden om een tekst omtrent een thema te ontwikkelen.

(B). S.P.B. Moss, *Composition by Logic*, Belmont, Calif., 1966, staat er uitvoerig bij stil. Hij onderscheidt wat volgt.

1. ‘Fact Statements’ (protocoluitspraken, vaststellingen van feiten),-- ‘Example Statements’ (exemplificaties, voorbeeldgevingen, -- d.i. vaststellingen van singuliere gevallen van een algemeen begrip).

2.a. ‘What Topics’ (wat-vragen) en ‘Definition Statements’ (definities),-- ‘How Topics’ (hoe-vragen).

2.b. ‘Comparison Topics’ (vergelijkingsvraag),-- ‘Contrast Topics’ (tegenstellingsvraag: wat is er het tegengestelde van?;-- één type van vergelijken);-- ‘Compare and Contrast Topics’ (gelijkenis-en-contrastvraag tegelijk). --